

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Eva Lehovcová

Čeština mluvčích s ruštinou jako prvním jazykem
Czech Language of Native Speakers of Russian

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: Eva Lehovcová

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství češtiny jako cizího jazyka

Děkan fakulty Vám podle zákona č. 111/1998 Sb. určuje tuto diplomovou práci:

Téma práce: Čeština mluvčích s ruštinou jako prvním jazykem

Téma práce anglicky: Czech Language of Native Speakers of Russian

Jazyk práce: čeština

Zásady pro vypracování:

Práce je zaměřena na analýzu češtiny osob s ruštinou jako prvním jazykem. Především se počítá se zaměřením na základní kvality užívání jazyka, jako je plynulost, přesnost a srozumitelnost (komplexnost) vyjádření a na typologii a interpretaci hlavních chyb, které se v českých projevech ruských mluvčích češtiny objevují; práce bude využívat různých technik a postupů elicitace jazykových dat při jejich sběru. Uvedené zaměření a postup práce budou upřesněny (případně podle potřeby změněny) na základě plánovaného předvýzkumu.

Postup práce:

1. Prostudování relevantní odborné literatury (zvláště z oboru osvojování (češtiny jako) druhého/cizího jazyka, metodologie výzkumu jazyka nerodilých mluvčích, kontrastivní studium češtiny a ruštiny)
2. Provedení předvýzkumu
3. Upřesnění cíle a postupu práce; získání vzorku mluvčích pro výzkum, zpracování jejich jazykových životopisů
4. Sběr jazykových dat; předpokládáme, že půjde o projevy mluvené i psané, sběr bude zaměřen jak na projevy opřené o explicitní jazykovou znalost, tak na projevy opřené o znalost implicitní
5. Analýza jazykového materiálu podle zvoleného postupu
6. Shrnutí a vyhodnocení výsledků; formulování závěrů

Seznam odborné literatury:

- ELLIS, R. *Second Language Acquisition*. Oxford, Oxford University Press 1997.
ELLIS, R.; BARKHUIZEN, E. *Analysing Learner Language*. OUP, 2009.
GASS, S. M.; SELINKER, L. *Second Language Acquisition. An Introductory Course*. Routledge, 2008.
HINKEL, E. (ed.). *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Vol. II. New York, Routledge 2011.
SELIGER, H. W.; SHOHAMY, E. *Second Language Research Methods*. OUP, 2008.
ŠEBESTA, K.; ŠKODOVA, S. a kol. *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec, 2012.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Šebesta Karel, CSc.**

Konzultanti:

Datum zadání diplomové práce: 2.4.2015

Termín odevzdání diplomové práce: dle harmonogramu příslušného akademického roku

.....
Vedoucí práce

.....
Vedoucí katedry

V Praze dne 9.4.2015

Děkuji prof. PhDr. Karlu Šebestovi, CSc., za ochotné vedení této diplomové práce, za cenné rady a čas, který mi věnoval. Dále děkuji všem účastníkům výzkumu za jejich velkou vstřícnost a čas, v neposlední řadě rodině za podporu a panu Ing. Heřmánkovi za pomoc při pořizování nahrávek.

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem vždy řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 4. 2015

Podpis:

ABSTRAKT

Předložená diplomová práce Čeština mluvčích s ruštinou jako prvním jazykem je analýzou užívání češtiny několika nerodilých mluvčích, jejichž společným výchozím jazykem je ruština.

Teoretická část je zaměřena na krátký úvod do nejvlivnějších teorií z oblasti osvojování jazyka a více se zabývá konkrétními vybranými typy analýz, jež budou použity v rámci vlastního výzkumu v další části práce.

Druhá část se skládá z představení vytyčených cílů a postupu práce a věnuje se podrobně popisu získaného materiálu.

Následují jazykové biografie všech mluvčích a analýza několika textů (nebo přepisů orálních nahrávek) s důrazem na vliv výchozího jazyka mluvčích. Užitým typem analýzy dat je měření přesnosti, složitosti a plynulosti, jež by mělo prozkoumat kvalitu užívání cílového jazyka mluvčích z různých úhlů pohledu.

Závěr shrnuje získané výsledky výzkumu a ověřuje v úvodu zadané hypotézy.

Klíčová slova: nerodilý mluvčí, ruština, čeština jako cizí jazyk, jazyková chyba, plynulost, správnost, složitost

ABSTRACT

The diploma thesis Czech Language of Native Speakers of Russian is a study which analyses the use of the Czech language by few non-native speakers whose native language is Russian.

The first theoretical section consists of introduction to the most important theories in the field of language acquisition and selected types of analyses which will be used in my own research.

The second part contains specification of my goals, approaches and the description of used materials.

Third, there are language biographies of my speakers and analysis of several texts (or transcripts of oral recordings) with the emphasis on the influence of speaker's L1. The analysis of data is the accuracy, complexity and fluency measuring that should test qualities of speaker's language use from various points of view.

The conclusion summarizes the results of the research and verification of my hypothesis.

Key words: non-native speaker, Russian, Czech as foreign language, language error, fluency, accuracy, complexity

OBSAH

ÚVOD	8
1. TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1. Osvojování a učení se jazyka	10
1.1.1. Teorie osvojování jazyka	11
1.1.2. Výchozí jazyk jako proměnná při osvojování jazyka	14
1.2. Vybrané přístupy k výzkumu získávání jazyka	17
1.2.1. Kontrastivní analýza (KA)	17
a. Historický rámec KA	17
b. Kontrastivní srovnání češtiny a ruštiny	18
1.2.2. Chybová analýza (EA)	21
1.2.3. Analýza kvalit užívání jazyka	23
a. Složitost (complexity)	25
b. Plynulost (fluency)	27
c. Správnost (accuracy)	28
1.3. Typy dat v SLA a metody jejich sběru	30
2. CÍL, POSTUP PRÁCE, POVAHA ZÍSKANÉHO MATERIÁLU	32
2.1. Upřesnění cíle	32
2.2. Pracovní postup	33
2.3. Specifikace použitých materiálů	34
3. ANALYTICKÁ ČÁST	37
3.1. Jazykové biografie mluvčích	37
3.2. Kvality užívání druhého jazyka	42
3.2.1. Složitost	42
3.2.2. Plynulost	49
3.2.3. Správnost	56
4. ZÁVĚR	70
5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
6. PŘÍLOHY	76
Základní dotazníky	76
Psané projevy	80
Text Čekání na autobus	83
Mluvené nahrávky	84
Testy gramatické správnosti	108

ÚVOD

Diplomová práce se zaměřuje především na základní kvality užívání cílového jazyka u čtyř mluvčích s ruštinou jako prvním jazykem. Všichni mluvčí v Čechách pobývají více než rok a jejich znalost češtiny je na pokročilé úrovni, rozpětí doby pobytu je však poměrně široké, od šestnácti let do roku a půl. Jeden mluvčí se dokonce minulý rok stal občanem České republiky.

Po provedeném předvýzkumu a studiu odborné literatury jsem se z důvodu rozsáhlosti tématu rozhodla zaměřit na tři kvality užívání jazyka u nerodilých mluvčích s přihlédnutím k chybám v jejich projevech. U každé kvality jsem se pokusila využít větší množství technik i měření, abych zajistila co možná nejvyšší vypovídající hodnotu výzkumu. Rovněž samotné projevy jsem vybírala tak, aby bylo zastoupeno více způsobů elicitace jazykových dat.

Teoretická část se skládá zpočátku z obecného rámce osvojování a učení se jazyka, ale následně je v rámci jazykových kvalit orientována částečně i na vybrané přístupy k výzkumu osvojování jazyka, prostor dávám kontrastivní analýze jako teoretickému východisku dalších typů analýz a zároveň také analýze chybové, kterou jsem v praktické části využila k doplnění výzkumu přesnosti jazykového vyjádření u mluvčích.

V praktické části pracuji nejprve s jazykovými životopisy mluvčích a následně se výzkumem snažím zhodnotit několik hypotéz zaměřených na vztahy mezi jednotlivými kvalitami:

1. Vyšší míra komplexnosti jazykového vyjadřování vede u mluvčích současně ke snížení plynulosti a naopak. Plynulejší projev se stává méně komplexním, protože si mluvčí vybírají automatizované konstrukce a jevy.
2. Komplexnější projevy se mohou projevovat zároveň i vyšší přesností¹, přičemž tato tendence bude ještě silnější, pokud je potlačována plynulost a mluvčí se více soustředí na formu.
3. Délka projevu bude mít určitý vliv na plynulost mluvčích. Zde však není zřejmý konkrétní výsledek, neboť lze předpokládat dvě protichůdné tendence: jednak se s delším projevem může snižovat hodnota plynulosti projevu, jelikož pro mluvčí bude složitější udržet míru lexikální rozmanitosti a mohlo by dojít i k častější frekvenci nebo prodloužení pauz, jednak je ale také možné, že si jednotlivé subjekty zvyknou na mluvení, zbaví se trémy a míra

¹ Pro anglický ekvivalent accuracy se také hodí užití termínu správnost, tato práce s pojmy správnost a přesnost zachází jako se synonymy. O správnost jde především při využití chybové analýzy a obecně při zaobírání se chybami, naopak při zohlednění například lexikální přesnosti vyjádření je výstižnější mluvit o přesnosti.

plynulosti projevu by se naopak mohla zvýšit. Předpokládám, že bude do vysoké míry záležet na konkrétním mluvčím, jeho osobnostních specifikách a také na typu projevu.

4. Složitost vyjádření a jeho přesnost může být zároveň propojena i s délkou pobytu v Čechách.

Případné další zjištěné vztahy mezi jednotlivými kvalitami užívání jazyka nebo dalšími proměnnými uvedu v analytické části této diplomové práce.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1.OSVOJOVÁNÍ A UČENÍ SE JAZYKA

V první části teoretické části budu prezentovat obecněji téma osvojování jazyka, protože se domnívám, že tento rámec se vztahuje ke hlavní náplni práce. Obecný úvod do problematiky je vhodný k doplnění souvislostí a zasazení do kontextu, jenž přesahuje lingvistické zkoumání a čerpá též z nejazykovědných disciplín.

Ráda bych nejprve krátce uvedla rozdíl mezi termíny jazykové osvojování a učení se tak, jak jim v rámci nabývání druhého jazyka rozumí Krashen.

Osvojování (acquisition) označuje za proces relativně pomalý, spontánní, neuvědomělý a neřízený, velmi podobný procesu osvojování prvního jazyka u dětí: „Language acquisition is very similar to the process children use in acquiring first and second languages. It requires meaningful interaction in the target language-- natural communication--in which speakers are concerned not with the form of their utterances but with the messages they are conveying and understanding“ (KRASHEN, 1981, 1). Zpravidla je pro něj typický spontánní kontakt s rodilými mluvčími a autentičnost – jazyk je zaměřen na smysl sdělení, primárně se používá za účelem reálné komunikace, nikoliv proto, aby byl naučen. Pokud se nám podaří osvojit si jazyk, znalosti jsou stálé a většina se jich uchová. Osvojování jazyka probíhá postupně: v první fázi posloucháme, potom mluvíme a až nakonec si osvojujeme čtení a psaní.

Oblast osvojování druhého jazyka je poměrně široká, Gassová a Selinker nastiňují ve své definici široký záběr oboru: „It is the study of the acquisition of a non-primary language (...) of how learners create a new language system with only limited exposure to a second language. It is the study of what is learned of a second language and what is not learned; it is the study of why most second language learners do not achieve the same degree of knowledge and proficiency in a second language as they do in their native language; it is also the study of why only some learners appear to achieve native-like proficiency in more than one language.“ (GASS; SELINKER, 2008: 19). Součástí celého procesu je tedy postup osvojování, techniky a strategie, cíle a individuální rozdíly v efektivitě a dosažené úrovni.

V jistém smyslu opakem je učení se cizímu jazyku (learning), akce vědomá a zaměřená v první řadě na formu sdělení, která je rychlejšího rázu, ale na druhou stranu je většina naučených informací poměrně rychle zapomenuta. S jazykovým učením souvisí Krashenova teorie monitoru, podle níž monitor kontroluje a popřípadě opravuje promluvy při produkci, neumí sám utvořit výpověď, ale je to kontrolní „soubor explicitních znalostí, pravidel, vědomé komunikační kompetence“ (HRDLIČKA, 2002:33). Krashen a Terrellová vyvinuli

tzv. přirozenou metodu, jež je v podstatě agramatická a důsledně nevyužívá L1 mluvčího, žáci si osvojují jazyk v prostředí imitujícím reálné situace, měli by být vystaveni poslechu v cílovém jazyce a aktivitám a sami nový jazyk objevovat. Doporučuje se využívat jazykové učení od základů jazyka až po dosažení stadia mírné pokročilosti, protože právě v tomto období se učení jeví jako nejvíce funkční a nároky na porozumění jsou v začátcích na osvojování v oblasti přirozeného užívání jazyka přílišné, teprve pokročilejší zvládnutí by se mělo rozvíjet v autentickém prostředí ideálně způsobem jazykového osvojování (KRASHEN; TERRELL, 1983: 19).

Tyto dva procesy Krashen klade do antagonistických vztahů, v dnešní době ohledně této problematiky panuje přesvědčení, že tyto dva postupy se mohou vhodně doplňovat a existují mezi nimi kontinuální přechody, přičemž ale nejsou prozatím předmětem zkoumání konkrétní výukové obsahy, jež by bylo vhodné přednostně učit a které by naopak bylo lepší si osvojit v pozdější fázi procesu nabývání jazyka.

1.1.1. TEORIE OSVOJOVÁNÍ JAZYKA

Oblast osvojování jazyka je interdisciplinární záležitost, což se projevuje i v jejím samotném vývoji. Pokud se zaměříme na genezi teorií osvojování jazyka, jejich začátek najdeme nikoliv v lingvistické, nýbrž v pedagogické a psychologické oblasti. Pedagogicko-psychologický rámec je rovněž východiskem množství odborné terminologie, kterou tento obor využívá.²

Odrazovým můstkem pro obor osvojování jazyka se stala původně psychologická behavioristická teorie, která ve své době představovala dominantní paradigma. V lingvistice se přístup využívá od 40. let 20. století a klíčovou představou pro tuto teorii je představa jazyka jako naučeného specifického druhu lidského chování (BENEŠ, 1970: 33). Důležitou charakteristikou je přesvědčení, že výuka prvního, druhého i dalšího jazyka jsou si svou povahou podobné, probíhají pomocí opakování modelových vzorců a napodobování roditelých mluvčích.³ Tak dochází k vybudování automatizovaných reakcí na stimuly a vytvoření návyků.⁴ Pokud jde o řečové dovednosti, behaviorismus se zaměřoval nejvíce na poslechové

² Například pojem interference z psychologie učení.

³ Výuka některých jazyků na tomto principu funguje výborně, osobní zkušenost mám s angličtinou pro cizince a výsledky dané pražské jazykové školy ukazují na vysokou efektivitu výuky. To je ale dle mého názoru do velké míry dáno typologií daného jazyka a přístup se nedá uplatňovat plošně na všechny jazyky.

⁴ Podmínkou pro vytvoření návyku je, aby se stimuly objevovaly dostatečně dlouho a často

aktivity a mluvení, protože mluvenou produkci považoval za predispozici k mluvení. Toto smýšlení dalo za vznik tzv. audioorální metodě (BENEŠ, 1970: 22).⁵

Proti behavioristickému pohledu se objevovaly argumenty: upřednostňování řečové dovednosti mluvení na úkor psaní, předmětem pochybností bylo opakování a napodobování, jež jako dominantní koncepty nedávaly prostor kreativitě, nepočítalo se s individuem a jeho možnými specifiky. Kritici tvrdili, že osvojování jazykového kódu není podmíněno pouze externími stimuly, člověk není pasivní příjemce a že se dostatečně neberou v úvahu vnitřní stavy člověka. Další odborníci upozornili na jiné detaily, kterým je třeba věnovat pozornost: předchozí znalosti studenta zahrnují kromě znalosti L1 také vědomosti o L2 (imperfect knowledge) nebo vlastní očekávání ohledně cílového jazyka (SCHACHTER, 1983: 104). Vše vyvrcholilo na konci 50. let 20. století kritikou Noama Chomského reagujícího na Skinnerovo dílo *Verbal Behavior*.⁶ Ve své kritice Chomsky shrnul veškeré důležité argumenty proti behavioristickému pojetí a zpochybnil představu jazyka jako zmechanizované reakce na podnět. Mezi hlavními důvody nesouhlasu s behaviorismem uvádí fakt, že se děti učí velmi rychle, input, se kterým se setkávají, není zdaleka dokonalý, a přesto si jazyk osvojí bez chyb. V dnešní době spory nejsou tak velké a „žádná vážně míněná teorie již neoperuje s tím, že dítě přichází na svět jako tabula rasa a že si osvojuje kognitivní a jazykové schopnosti jen a pouze na základě asociativních mechanismů učení.“ (SCHWARZOVÁ, 2009: 91).

Chomsky navrhl přechod na generativistický přístup, v němž se počítá s geneticky danou schopností osvojit si jazyk. Základní lingvistické znalosti nezískáváme napodobováním během prvních let života, ale jsou již vrozené a dokonce univerzální, což dokáže vysvětlit fakt, že i malé děti jsou schopné sestavit a použít věty, které ještě od nikoho neslyšely, nebo takovým výpovědím rozumět (KOLLMANNOVÁ, 2003: 51). Vrozená schopnost gramatikalizace jazyka nám umožní intuitivně rozeznat správné a nesprávné výpovědi, zároveň se počítá se schopností jazykové kreativity, jež se projevuje ve schopnosti smysluplně kombinovat jazykové prostředky a tvořit originální výpovědi. V souvislosti s univerzální gramatikou se odlišuje jazyková kompetence – znalost – od jazykové performance – užití jazyka v konkrétní situaci (CHOMSKY, 1978: 9, 10). Právě jazyková kompetence je oním

⁵ Metoda se svými principy staví proti klasické gramaticko-překladové metodě: upřednostňuje percepci před vlastní produkcí, student se nejprve učí poslechem, následně pomocí ústní komunikace a četby, dává se přednost prezentaci úzu vzhledem k jeho autentičnosti, důraz se klade na praktickou aplikaci daného jazyka (HRDLÍČKA, 2002: 43). Nevýhodou je nerovnoměrné rozvíjení řečových dovedností a absence individuálního přístupu, proto se od ní postupně upouštělo ve prospěch komunikační metody.

⁶ CHOMSKY, N. 1959. A review of B. F. Skinner's *Verbal Behavior* [online]. [cit. 2012-04-06]. Dostupný z [www:http://o4rl.com/WorkSamples/VB_Seminar_Web_Page_materials/VB%20Seminar%20Readings/Chomsky_review.pdf](http://o4rl.com/WorkSamples/VB_Seminar_Web_Page_materials/VB%20Seminar%20Readings/Chomsky_review.pdf)10

vrozeným předpokladem pro ovládnutí jazyka, díky ní je možné utvořit všechny gramaticky správné konstrukce v daném jazyce. Chomsky také označil místo v lidském mozku, které je zodpovědné za získávání znalostí o jazyce a ukládání informací, a pojmenoval ho *the language acquisition device* (dále jen LAD): „(...) there is some part of the mind-brain, which is dedicated to the knowledge and use of language.“ (CHOMSKY, 2006: 3). LAD lze chápat jako nádobu plnící se při každé komunikační situaci. Konstruktem univerzální gramatiky je teorie principů a parametrů, jež vysvětluje variace napříč jazyky. „The principles hold across languages and across constructions. So there aren't any special principles (...)“ (CHOMSKY, 2006: 14). Zatímco principy jsou všeobecné, parametry omezeně varíují.⁷

Člověk se vědomě neučí pouze konstrukce, ale v mysli si formuje představu o celém systému jazyka, přestože ho kompletně nezná. S postupným osvojováním se hypotézy upravují, protože jejich podoba závisí na osobních zkušenostech s reálným užitím jazyka v komunikaci. Generativisté v návaznosti na představu o osvojování jazyka nahlíží odlišněji i na chybu, nevidí ji jako selhání a nedokonalé zvládnutí pravidla, ale také jako jednu ze strategií využívaných k osvojení jazyka. Právě tím, že se dítě dopustí chyby a hypotéza může být mylná, plní svou funkci ověřování a objevování zákonitostí o fungování jazyka (BENEŠ, 1971: 23).

Kognitivní přístupy⁸ k osvojování jazyka se začaly rozšiřovat v 80. letech minulého století a nechápou jazyk jako dědičnou entitu, nejdůležitější je podle nich vliv prostředí a osobní zkušenost. Primární důraz je tedy kladen na komunikační interakci a zpracování vstupu (inputu). Jako další silný faktor se vnímá motivace: „(...) the learning of language is seen as a proces of interaction between the child and the other human being. From this perspective (...) the focus of attention is on the linguistic system as a whole, considered as having a mening potential (...)“ (HALLIDAY, 2004: 32, 33). Hnacím motorem je snaha porozumět a být schopen komunikace (HALLIDAY, 2004: 56). Kognitivní přístupy se snaží o vnímání jazyka v kontextu celé mysli: „V kognitivistických přístupech je lidské poznání nahlíženo jako systém mentálních struktur a procesů a je popisováno pomocí modelů, které berou ohled na složitost mentálních aktivit. Kognitivní psychologie tak stojí v přímém protikladu k behavioristickému redukcionismu.“ (SCHWARZOVÁ, 2009: 10). Základním modelem pro teorie tohoto typu jsou konceptualizace – jazyk je vnímán jako sada konceptů,

⁷ Principem je například gramatický zápor, jenž se vyskytuje napříč jazyky celého světa. Typy záporu a jeho postavení ve větě a ne/možnost dvojitého záporu jsou naopak parametry, které mohou mít různou podobu.

⁸ Jinak také přístupy sociokulturní nebo konstrukční.

jež se odráží v naší mysli a jejichž prostřednictvím vnímáme svět.⁹ Jazyk kognitivisté nevykládají v kontrastu s generativisty jako autonomní dovednost, přičemž osvojení druhého jazyka je obecně chápáno jako přetváření znalostí, jazyk a řeč lze vysvětlit na základě obecných kognitivních schopností, jež nejsou specifické pouze pro jazyk. Mezi zástupce konstrukčních přístupů patří Tomasello, kritik Chomského, jenž vyzdvihuje podstatnost interakce s tím, že dítě ve slyšeném dokáže odhalit obecné vzorce, nejdříve se učí sdílet pozornost s dospělým: „(...) infants come to understand other persons as intentional agents like the self and so engage in joint attentional interactions with them.“ (TOMASELLO, 2000: 37). Následně rozpozná komunikační záměr a nakonec samo vstoupí do interakce a vyjadřuje záměr vlastní: „Children are focused on adult's communicative intentions as they attempt to comprehend her immediate utterance.“ (TOMASELLO, 2003: 324).

Kognitivismus operuje rovněž s termíny implicitní a explicitní znalost jazyka. Implicitní znalosti jsou intuitivního rázu, výsledkem procesu nabývání L2 je zvnitřněný systém a plynulé vyjadřování. Člověk, jenž je během kritické periody vystaven jazyku, si implicitně tento systém může osvojit. Mluvěcí s implicitní kompetencí disponuje znalostí hotových jednotek, pravidel a schopností si je rychle vybavit. Explicitní znalosti nejsou automatizované, orientují se na formu, dají se naučit v kterémkoliv životním období a, pokud jde o oblast osvojování druhého jazyka, uplatňují se především při složitějších jazykových vyjádřeních, vytváření komplexních gramatických struktur a obecně v jevech, jež jsou pro konkrétního mluvčího problematické.

1.1.2. VÝCHOZÍ JAZYK JAKO PROMĚNNÁ PŘI OSVOJOVÁNÍ JAZYKA

Univerzálními předpoklady pro osvojení jazyka jsou faktory fyziologické – člověk by měl mít funkční CNS, zrak a sluch, motoriku¹⁰, měl by správně probíhat jeho vývoj po psychické i sociální stránce. Dítě musí být v prospívajícím prostředí, v kontaktu s lidmi¹¹ a jazykem a mít možnost přirozeně komunikovat.

Výše uvedené faktory se vztahují primárně na osvojování prvního jazyka, při získávání druhého a dalšího jazykového kódu se stává významnou i řada dalších specifických proměnných. První jazyk se učíme s vrozenou dispozicí od počátku svého života, s dostatkem inputu, výsledkem osvojování je jistá úplná kompetence, neobjevuje se ani problém s fosilizací. Naopak druhý nebo další jazyk má často nevýhodu v omezeném inputu,

⁹ Gramatika je potom také vnímána jako způsob konceptualizace.

¹⁰ Jde především o jemnou motoriku, při jejím nezvládnutí hrozí problémy už se samotnou artikulací.

¹¹ Důležitý je především vliv blízkých příbuzných nebo pečovatelů o dítě, v pozdějším období vývoje především vliv vrstevníků ve školce a škole.

s vrozenou dispozicí je možné počítat jen v případě, že se s druhým jazykem začne ve velmi brzkém věku, úspěšnost není jistá a velmi často je osvojení pouze částečné, objevují se problémy s fosilizací¹².

Tato práce se však bude primárně zaměřovat na to, jaký vliv lze přisoudit mezijazykovému transferu. Původní představa o konceptu transferu se vyvinula v rámci behaviorismu. Principem je předpoklad, že povaha a míra zvládnutí prvního jazyka zanechá stopu i při osvojování jazyků dalších, Kollmannová tento faktor nazývá „kultivovaností mateřského jazyka studujících“ (KOLLMANNOVÁ, 2003: 52). Může se zdát, že pokud si dítě začne osvojovat jazyk typologicky/geneticky podobný svému prvnímu, plynou z toho pro něj jen výhody. Zde je ale na místě počítat s vyšší mírou transferu, nejen pozitivního, ale i negativního. Velkým přínosem pro téma transferu je osobnost Lada, který transfer vystihuje takto: „We know from the observation of many cases that the grammatical structure of the native language tends to be transferred to the foreign language. The students tend to transfer the sentence forms, modification devices, the number, the gender, and case patterns of his native language.“ (LADO, 1966: 58). Navíc představil i svůj náhled na to, jakým způsobem probíhá výběr prvků, na něž se transfer uplatní. Tvrdí, že takové struktury, které se v jazyce výchozím i cílovém podobají, mají větší pravděpodobnost přenosu než vzorce, jež se napříč jazyky liší. Ty se nejspíš nepřenesou, protože u nich nebude dobře fungovat analogie k výchozímu jazyku: „Those structures that are similar will be easy to learn because they will be transferred and may function satisfactorily in the foreign language.“ (LADO, 1966: 59). Interferenci behavioristé považovali za hlavní příčinu výskytu odchylek a primární zdroj obtíží při procesu osvojování L2. Úpadek důvěry v behaviorismus znamenal i změnu ve smýšlení o teorii jazykového transferu. Selinker přidal definici, v níž zdůrazňuje existenci pozitivního a negativního transferu (interference) a navíc se zmiňuje i o méně známém třetím typu, tzv. neutrálním jazykovém transferu, jenž se však objevuje statisticky mnohem méně často než první dva typy (SELINKER, 1983: 51). Rozdíl mezi pozitivním a negativním přenosem tvoří výsledek: buď transfer vede ke správné variantě, nebo se pravidlo nebo struktura výchozího a cílového jazyka neshodují a dochází k chybě. V případě interference je znalost L1 brzdou v osvojování L2, zatímco pozitivní transfer znamená zrychlení nabytí L2.

S potřebou odpoutat pojem transfer od překonaného behaviorismu přicházely snahy o redefinování a zpřesnění terminologie: „I strongly recommend the most careful use of terms which have been taken over from a theoretical model which few would now expose.“

¹² Ustálení stavu (ustrnutí) jazyka na jisté úrovni, kterou se výukou nedaří překonat.

(CORDER, 1983: 96). Kellerman začal užívat označení „cross-linguistic influence“, které pojme širší spektrum termínů, zahrne v podstatě jakýkoliv vliv mezi jazyky¹³, ale i strategii vyhýbání se (avoidance). (ROBINETT; SCHACHTER, 1991: 375).

Výzkumy ukázaly, že interference není většinovým původcem chyb. Mnohdy častěji se objevují vývojové chyby při akvizici L1, dle některých výzkumů tvoří až 85%, přičemž odchylky interferenčního rázu představují pouhé 3%¹⁴ (DULAY; BURT, 1973). Kromě interferenčních chyb bylo poukázáno rovněž na nedostatečnou znalost pravidla, nedostatečné procvičení a přílišnou generalizaci pravidel jakožto na nejčastější typy odchylek (BROOKS, 1960), chyby mohou vyplynout též z užití určité komunikační strategie nebo jsou vyvolané procesem výuky¹⁵. V každém případě se však procentuální zastoupení interferenčních chyb v jednotlivých výzkumech značně odlišuje,¹⁶ příčinou takových rozdílů může být konkrétní L1 a L2 (jejich blízkost/rozdílnost), typ dat nebo věk mluvčích, dalším problémem je mnohdy nejednoznačnost typu chyby, tudíž výsledná procenta do jisté míry závisí na rozhodnutí samotných výzkumníků.

¹³ Tedy nejen směrem mateřský → cílový jazyk, ale i naopak nebo též vliv mezijazyka

¹⁴ Takovéto výsledky byly zaznamenány po odečtení dvojznačných chyb, jež nepatří ani do jedné kategorie.

¹⁵ Nevhodná prezentace lektorem nebo nedostatek učebního materiálu.

¹⁶ Další podíly interferenčních chyb Mukattash 23 %, George 33 %, Lott 50 % atd.

1.2.VYBRANÉ PŘÍSTUPY K VÝZKUMU ZÍSKÁVÁNÍ JAZYKA

Kontrastivní a chybová analýza představují tradiční přístupy a výchozí bod pro mnoho dalších teorií, proto považují za důležité se o nich zde zmínit, přestože nebudou hlavním předmětem výzkumu. V jistých částech práce je vhodné kontrastivní srovnání češtiny a ruštiny, stejně tak využijeme analýzu chybovou v kapitole k jazykové přesnosti mluvčích. Plynulost je totiž úzce provázána s přesností vyjádření a vytvářením chyb: „The more attention we pay to what we want to say, the less we pay to correctness.“ (EDGE, 1989: 18).

1.2.1. KONTRASTIVNÍ ANALÝZA (KA)

A. HISTORICKÝ RÁMEC KA

KA se zaměřuje na studium rozdílů mezi L1 a L2, jejím cílem je minimalizovat interferenční chyby: „ (...) structure-by-structure comparison of the sound system, morphological system, syntactic system, and even the cultural system of two languages for the purpose of discovering similarities and differences. The ultimate goal is to predict areas that will be either easy or difficult for learners.“ (GASS; SELINKER, 2008: 96). Jejím základem je deskriptivní analýza všech rovin cílového jazyka a porovnání vzniklého popisu se stejně provedenou analýzou jazyka výchozího. Výsledkem komparace dvou systémů je určení podobných a odlišných prvků¹⁷ a dle Lada je z rozdílů možné uvažovat o obtížnostech při akvizici druhého jazyka (LADO, 1966: 7). Výskyt chyb se zvyšuje tam, kde jsou velké rozdíly mezi jazyky, z čehož vyplývá, že hlavním zdrojem chyb v L2 je jazyk výchozí.

Teorie kontrastivní analýzy nebyla jednotná, lze ji rozdělit na dva hlavní směry. Zástupci její silné formy uznávali klasický postup srovnání dvou jazykových systémů a předpovídání výskytu chyb. Obhájci tzv. slabé verze nejprve zkoumali studenta a jeho problémové jevy a následně se je pokusili vysvětlit pomocí rozdílů mezi výchozím a cílovým jazykem. Z druhého zmíněného přístupu později vznikla nová metoda – chybová analýza.

Kritika silné větve KA se nejvíce projevila v 60. letech, kdy došlo ke zpochybnění behaviorismu, opěrného bodu klasické KA. Změnil se pohled na jazyk jako takový: „Language came to be seen not as a set of automatic habits, but as a set of structured rules. These rules were claimed to be learned not by imitation, but by actively formulating them (...)“ (GASS; SELINKER, 2008: 121), ale také názory na význam L1 pro osvojování L2, pozornost se upřela také k jiným faktorům. Jako argument posloužila také skutečnost, že se

¹⁷ Odlišností může být absence jevu v L1 nebo L2, rozdílná distribuce, úplná rozdílnost dvou prvků a také varianty – L1 může mít například několik ekvivalentů pro význam, který lze v L2 vystihnout pouze jedním slovem a naopak (to see – vidět, chápat).

touto metodou nedařilo předpovídat všechny chyby a také naopak se ne vždy vyskytla chyba očekávaná. Dále se prostřednictvím KA srovnávaly jazyky téže jazykové rodiny, navíc došlo i ke změně ve vnímání chyby. Lado se vyjádřil o tom, že se neberou v úvahu individuální rozdíly: „ (...) not all the speakers of a language will have exactly the same amount of difficulty with each problem (...) The problems will nevertheless prove quite stable and predictable for each language background.“ (LADO, 1966: 72). Na základě diskuze došlo k revizi KA a upřednostnění analýzy chybové.

B. KONTRASTIVNÍ SROVNÁNÍ ČEŠTINY A RUŠTINY

V praktické části se při zkoumání přesnosti vyjádření mluvčích budu věnovat také stěžejním chybám a možnému vlivu L1 na ně. Proto v této podkapitole krátce uvádím češtinu a ruštinu jako dva jazykové systémy a provedu komparaci důležitých prvků obou jazyků s důrazem na oblasti, jež pravděpodobně přinesou problémy. Velký vliv ruštiny na češtinu lze předpokládat především na úrovni hláskosloví, často je to dle mých zkušeností u pokročilých studentů češtiny jediná oblast, podle které je možné odlišit nerodilého mluvčího od Čechů. Oba jazyky patří do slovanské skupiny, podobnosti mohou vést k negativnímu transferu.

HLÁSKOSLOVÍ

Základní problém v oblasti fonetiky a fonologie nevězí primárně v těžké výslovnosti některých hlásek nebo skupin, ale právě v podvědomém a většinou velmi silném vlivu výchozího jazyka mluvčích (BALKÓ; ZIMOVÁ, 2005: 9).

Základním rozdílem mezi porovnávanými jazyky je typ užívaného písma. Čeština k psaní využívá latinku¹⁸, ruština azbuku¹⁹. Pomineme-li specificky české ř, ruský jazyk nedisponuje hrtanovým *h*²⁰ ani dvojhláskami.

Negativně mohou být zasaženy podoby konkrétních hlásek, zejména délka vokálů. V češtině je délka samohlásek významotvorná (*dam-dám*), v ruštině plní pouze funkci průvodního jevu přízvukných samohlásek při otevřených slabikách. Na rozdíl od češtiny ruština rozeznává kvalitu vokálů *i* a *y* (И/ Ы), což vede k signifikantní výslovnosti (BALCAR, 1983: 14). Ruské И je měkčí než české *i*, naopak Ы je ostřejší a důraznější než české *y*, rozdíl mezi nimi je v ruštině tedy dobře slyšitelný.

Při srovnání konsonantického systému zjistíme, že ruština má k dispozici více párů, pokud jde o tvrdost/měkčnost samohlásek. Český jazyk si musí vystačit se třemi dvojicemi (*d-d'*, *t-t'*,

¹⁸ 42 písmen

¹⁹ 31 písmen + tvrdý (Ь) a měkký znak (Ъ), jež ale v ruštině neoznačují žádnou hlásku.

²⁰ H se nahrazuje se ruským písmenem Г [g].

n-ň), ruština má spárovaných rovnou patnáct konsonantů (*b'-b, p'-p, m'-m, v'-v, f'-f, d'-d, t'-t, n'-n, z'-z, s'-s, l'-l, r'-r, g'-g, k'-k, ch'-ch*) (BAUER, 1961, 31), proto může při produkci znít „měkčeji“ než čeština. Na druhou stranu ruštině chybí slabikotvorné souhlásky, jež na rozdíl od českého *r, l a m* ztrácejí znělost stejně jako všechny ostatní konsonanty.

Dalším problémem může být pravidlo, že se v ruštině nevokalizují neslabičné prepozice *k, s, v a z* (*ve vodě - в воде*). Pokud jde o spodobu znělosti, v češtině mnohem častěji probíhá i progresivním způsobem, ruština pracuje hlavně s regresivní spodobou.

Pozornost je třeba zaměřit také na slovní přízvuk, jenž je v ruštině významotvorný (*záмок – замók*), pohyblivý²¹ a rovněž důraznější. Pravidla větňého přízvuku se v obou jazycích do velké míry shodují – často leží na posledním slově ve větě, při otázce se pokládá důraz na informaci, na niž se ptáme. Další ovlivňení dopadá též na komplexní práci s melodií jazyka.

PRAVOPIS A MORFOLOGIE

V oblasti pravopisu je jedná především o rozdíl mezi *i/y*, jenž je v ruštině rozlišován i výslovnostně (viz výše), tento rozdíl se projeví nejen na úrovni hláskosloví, ale také právě v rovině pravopisné. Nejen Slované, ale všichni cizinci učící se česky, mohou mít problém s rozlišováním spisovné a nespisovné/hovorové variety jazyka, neboť se běžně s varietami setkávají, minimálně je slyší od rodilých mluvčích při spontánní komunikaci. Při spontánním užívání češtiny a zároveň výuce standardního jazyka dochází často k míšení obou variant.

Oba jazyky patří do skupiny flektivních jazyků, jejich principy jsou obecně podobné (systém flexe, rodu, shoda adjektiv se substantivy). Pádový systém ruštiny nedisponuje vokativem, jeho funkci nahrazuje nominativní forma. Dále se může lišit rod v obou jazycích (*tramvaj, univerzita*), takto zafixovaný rod si mluvčí přenáší i do cílového jazyka.

Pro ruštinu je typická větší frekvence užití krátkých jmenných tvarů a adjektiv tvořených negací od svých antonym.²² V češtině sice také existují, nicméně se jich užívá velmi málo a spíše s řečnickým záměrem nebo v odborném či vysoce formálním projevu.

LEXIKUM

Proces tvoření nových slov je v obou jazycích téměř totožný, i v ruštině se setkáme nejčastěji s odvozováním, dále skládáním, zkracováním, užitím v novém kontextu, přejímáním nebo různým napodobováním cizích slov²³ (BAUER, 1961, 12).

²¹ Na rozdíl od českého ustáleného na první slabice slova.

²² Například *nevelký*.

²³ Především tvoření kalků.

Mluvčí se mohou příliš spolehnout na lexikální podobnosti mezi jazyky a přejímat z výchozího jazyka moc nebo si uzpůsobovat slova tak, aby zněla „česky“. Často se stává, že jednotky mající v češtině a ruštině stejnou nebo podobnou formu, jsou rozdílné ve svém významu. Taková mezijazyková homonyma vytvoří chybu na rovině sémantiky.²⁴

Velkým problémem je pro rusky mluvící zvrtnost. Ruština jí sice také disponuje, ale v některých případech sloveso pro Čecha zvrtné, je v ruštině nezvrtné a naopak.²⁵

SYNTAX

Primárním rozdílem, s nímž se potýká každý rusky mluvící, jenž se rozhodne učit česky, je obligatorní přítomnost českého sponového slovesa být ve větě.²⁶ Ruština takto sponu nevyužívá, *být* se do věty umisťuje pouze, je-li míněno ve významu *existovat*. Ve tvaru minulého času proto mluvčí často vypouští pomocné sloveso.

Naopak neodstranitelnou částí spisovné věty v ruštině je podmět, čeština oproti tomu připouští užití nevyjádřeného podmětu. Důsledné používání osobních zájmen pro označení činitele děje je v českém jazyce vnímáno jako nepřirozené a užívá se spíše v případě, kdy mluvčí chce ve své výpovědi podmět zdůraznit.

Třetí problematickou oblastí je slovosled obou jazyků. Oba jazyky shodně využívají kontextové členění věty na východisko a jádro sdělení (BAUER, 1960: 320). V češtině je pravidlem umisťovat příklonky na druhou pozici ve větě a na základě frekvence užití lze sledovat jisté tendence.²⁷ Ruština nechává poměrně velkou volnost v oblasti slovosledu.

Infinitivní vazby jsou užívané v ruštině častěji než v češtině, ale po slovesech *slyšet*, *vidět* se infinitivní konstrukce nevyužívá, místo ní se umístí mnohdy delší větný opis, v češtině rovněž možný²⁸ (BALCAR, 1999: 101).

²⁴ Ruské красный нос se po překladu do češtiny změní na červený nos, nikoliv krásný nos.

²⁵ Například *pamatovat si* je v RJ nezvrtné.

²⁶ Věty typu Já jsem učitel - я учитель.

²⁷ Adjektivum se většinou vyskytuje před substantivem apod.

²⁸ Viděl jsem ho přicházet. – Viděl jsem, jak přichází x Я видел, что он приходит.

1.2.2. CHYBOVÁ ANALÝZA (EA)

Metodologicky se od KA liší druhem porovnávaných systémů – srovnává aktuální mezijazyk (interlanguage) studenta s konstruktem cílového jazyka: „Error analysis has examined empirically the actual errors in the TL produced by second language learners and has sought to explain their cause. Proponents of this approach make no a priori predictions of learner difficulty based on CA.“ (ROBINETT; SCHACHTER, 1991: 363).

Selinkerova teorie mezijazyka pochází ze 70. let minulého století a předpokládá, že pravidla a systém L2 v mysli nerodilého mluvčího se neshodují s konceptem u rodilého mluvčího. Nerodilí mluvčí si vytváří vlastní třetí systém, jenž se liší od jazyka výchozího i cílového – je jakýmsi přechodem mezi nimi a přebírá rysy z obou, vzniká při procesu učení na základě strategií studenta (ROMAŠEVSKÁ, 2012, 69). Přechodový jazyk je pojímán jako dynamický systém, mezi jehož charakteristiky patří redukovanost,²⁹ systematickosti³⁰ a dynamika.³¹ Na nabývání druhého jazyka je v tomto rámci nahlíženo jako na tvoření řady svébytných přechodových jazyků, se zlepšováním jazykové úrovně se jejich podoba mění a každý další se od L2 liší méně (HRDLIČKA, 2002: 94). V daném mezijazyku po určitou dobu přetrvává vedle nově osvojené struktury i konstrukce překonaná, nejde tedy o skokovou změnu, postupně student opouští zjednodušený tvar či pravidlo (JAMES, 1998: 94).

Klíčovou charakteristikou je jiné pojetí jazykové chyby: „(...) errors are not a reflection of faulty imitation (...) Errors can be taken as red flags; They provide windows onto a system – that is, evidence of the state of a learner’s knowledge of the L2.“ (GASS; SELINKER, 2008: 102). Chyba má vypovídající hodnotu o znalostech studenta a je ji možno využít při výuce, Edge ji považuje za „learning step“ (EDGE, 1989: 14). Zdrojem chyb není pouze interference a rozlišuje se několik druhů chyb, z nichž je při chybové analýze směrodatný obvykle jeden typ – error, tj. systémová chyba opakující se v projevu mluvčího, přičemž on sám ji není schopen identifikovat a opravit. Oproti tomu „mistake“ je dle Cordera jednorázová odchylka způsobená přeřeknutím, mluvčí si ji uvědomuje a dokáže ji opravit. Chyby dále chybová analýza dělí na odchylky vnitrojazykové (intralingvální)³² a mezijazykové (interlingvální), existuje i třetí kategorie víceznačných chyb, kam lze zařadit všechny odchylky, jež nelze jednoznačně zařadit, jsou označovány jako tzv. *ambiguous goofs*. (GASS; SELINKER, 2008: 108). Proces práce s chybou má několik fází: nejdříve je potřeba nasbírat

²⁹ Redukovaný je ve smyslu funkce i formy, obsahuje méně komplexní struktury.

³⁰ Má určitá pravidla a vlastní strukturu, gramatiku.

³¹ Vyvíjí se a proměňuje směrem k cílovému jazyku.

³² Například odchylky vznikající při přílišném použití analogie (často zařazení slovesa do nesprávné třídy a jeho nesprávná konjugace*Učám se. – Učím se.)

vzorky jazyka studentů, poté identifikovat chyby, klasifikovat a popsat je, interpretovat a na závěr vše vyhodnotit (SAVILLE-TROIKE, 2006: 39, 40). Z hlediska míry závažnosti je navíc možné klasifikovat chyby na globální a lokální z hlediska toho, do jaké míry mají negativní vliv na komunikaci. Globální chyby (JAMES, 1998: 93) jsou natolik závažné, že narušují celou větu nebo její část, proti tomu lokální odchylky³³ zapříčiní jen znesnadnění komunikace, bez větších nesnází lze vyvodit správný význam chybného úseku.

Vyvinulo se množství taxonomií, jež se snaží odchylky třídit podle nejrůznějších kritérií. Mezi nejvůdčivější patří věková skupina, pohlaví a národnost mluvčího, situace, v nichž se cílový jazyk používá a další kontextové faktory (JAMES, 1998: 102). Kromě abecedních slovníků chyb a přehledů tzv. false friends se mezi nejvlivnější se řadí tzv. deskriptivní taxonomie (JAMES, 1998:104), z nichž jsou nejužívanějšími klasifikace na základě rovin jazyka³⁴ a rozdělení dle změny povrchové struktury³⁵. Lze využít též klasifikace komparativní, jež využívá srovnání chyb studentů s jinými systémy.³⁶ Další možností pro výzkum chyb je sloučení několika taxonomií a čerpání z jejich výhod (JAMES, 1998: 114).

Nevýhodou přístupu klasické EA je výhradné zacílení pozornosti na nesprávné užití L2 – tudíž pouze na produkci – a na upozadění správných variant. Někteří studenti mohou také zvolit strategii vyhýbání se, což může způsobit určité zkreslení. V jejich projevu se sice možná objeví méně chyb než u studentů snažících se i o složité formy, ale menší chybovost se odrazí v nižší komplexnosti vyjádření. Za další nedostatek lze považovat problém s vymezením chyb, který vzniká často kvůli neexistenci jednotného standardu, a nedostatečné množství materiálu s chybovou anotací. Toto se však podařilo zlepšit v rámci využití jazykového korpusu pro potřeby chybové analýzy, která pojme velké objemy dat i metadat, je zčásti zautomatizovaná a může do jisté míry zohledňovat i korektní vyjádření mluvčích a další proměnné.³⁷ V rámci ČR bude takovým korpusem CZESL, jenž po svém dokončení nabídne detailnější dvourovinný popis chyby, rozezná chyby tvarové a kontextové (ŠEBESTA, 2012: 29). V současné době není dokončen a pracuje se s několika verzemi CZESLu.

³³ Například nevyhovující flektivní koncovka.

³⁴ Zajímáme se o to, v jaké jazykové úrovni se chyba vyskytla (fonologie, lexikum, gramatika, syntax atp.), v jaké třídě (substantiva, prepozice atp.) a ve které její části (slovo, morfém, slovní spojení atp.), posledním krokem je určení oblasti, jež je chybou poznamenána (kategorie času, aspektu, rodu, osoby atp.).

³⁵ Závisí na konkrétním typu odchylky od cílového jazyka, tedy jaký druh úpravy mluvčí provedl v kontrastu se standardní formou L2, kterou by použil rodilý mluvčí (JAMES, 1998: 106). Tradičně se uvádějí 4 typy: vynechání obligatorní pozice cílového jazyka příznačné pro začátečníky (*Moje maminka pracovala prodávačka), přidání nadbytečné jednotky (*Pak já přišel jsem domů), výběr nevhodných jednotek, často záměna jednotek vyjadřujících podobnou skutečnost, jež se však významově nebo distribučně odlišují (*To bylo jako o budoucnost – To bylo o život) a špatné uspořádání – slovosledné chyby (*Kolik bude vybírat se peněz?). James přidává pátý typ – smíšení více struktur (například předložkové vazby).

³⁶ Například s chybami, jež tvoříme při osvojování L1.

³⁷ Například četnost užívání různých konstrukcí a tvarů a prostředků.

1.2.3. ANALÝZA KVALIT UŽÍVÁNÍ JAZYKA

Na rozdíl od předešlých zmíněných analýz se rozbor kvalit užívání jazyka dokáže postarat o širší a celistvější náhled na akvizici L2. U kontrastivní analýzy byly primárním zájmem struktury a pravidla, jež se v L1 a L2 odlišují, teorie chybové analýzy se zase významně orientovala směrem k nalezeným odchylkám od takové formy L2, jaká by byla použita rodilým mluvčím. Současně je možné v přístupu analýz kvalit jazyka dát prostor i nemalému vlivu různých komunikačních strategií³⁸ a rovněž individuálním rozdílům mezi jednotlivými studenty – někteří se zaměřují právě na ovládnutí komplexnosti vyjádření v L2, jiní naopak kladou důraz na přesnost, nebo jim záleží především na plynulosti užití cílového jazyka (ELLIS, 2005: 139).

Složitost, plynulost a přesnost představují tři aspekty výkonu studenta v oblasti cílového jazyka – deklarují přechod ke složitějším podobám mezijazyka, získávání větší kontroly nad jejich užíváním, prvky se tedy nepoužívají nesprávně a váhavě, naopak se snižuje produkce chyb a mluvčí si je jistější. Posledním krokem je uhlazení projevu jako celku a automatizace jeho dílčích částí, jež vede právě k výše zmíněné plynulosti. Uvedené tři proměnné se liší dle toho, zda se při projevu pozornost zaměřuje na formu, nebo naopak na význam sdělení:

TASK PERFORMANCE		
Meaning (fluency)	Form	
	Control (accuracy)	Restructuring (complexity)

(ELLIS, 2005: 143).

Skehan poukazuje na vzájemnou provázanost mezi jazykovou správností, plynulostí i komplexností: „ (...) attentional resources are limited, and to attend to one aspect of performance (complexity of language, accuracy, fluency) may well mean that other dimensions suffer.“ (SKEHAN, 2003: 5). Podle něj tyto tři kvality soutěží o omezený zdroj pozornosti. Z toho dále vyplývá, že pro vyvození výsledků platných v širším záběru je žádoucí do výzkumu zahrnout pokud možno všechny tři aspekty, jejich sdružením potom

³⁸ Dostačujícím příkladem může být fenomén vyhýbání se, který, je-li uplatňován častěji, výrazně ovlivní právě hodnoty kvalit užívání jazyka, většinou především složitosti. Výsledky provedených výzkumů mohou být následně do různé míry zkreslené.

získáme specifický náhled na celkovou zručnost zkoumaného subjektu v daném cílovém jazyce. Předmětem Skehanova výzkumu je také otázka, jak může být výkonnost při projevu ovlivněna podmínkami a povahou předložených úloh, z čehož vychází následující model:

Task characteristic	Influence upon performance and research basic
Structured tasks, i.e. clear time line or macrostructure	<ul style="list-style-type: none"> - clearly greater fluency - tendency towards greater accuracy
Familiar information	<ul style="list-style-type: none"> - greater fluency and greater accuracy
Outcomes requiring justifications	<ul style="list-style-type: none"> - justifications lead to markedly greater complexity of language
Interactive vs monologic task	<ul style="list-style-type: none"> - interactive tasks produce monologic tasks markedly more accuracy and complexity, more fluency

(SKEHAN, 2003: 5). Z tohoto modelu vyplývá, že výběr a sestavení úlohy ovlivňuje zaměření mluvčího na konkrétní aspekty a že se dá do určité míry předvídat, což by se dalo využít při zvažování proměnných způsobujících rozdíl mezi studenty a jejich individuální reakci na zadaný úkol.

S kritikou se setkala analýza kvalit užívání jazyka především z toho důvodu, že se většinou zakládá na výzkumu pomocí úloh, v nichž chybí sociální rozměr použití jazyka (SKEHAN, 2003: 11). Přesto dle Skehanova názoru výzkum tohoto typu analýzy pokročil za posledních několik let výrazně dopředu především ohledně metod měření na úlohách, přičemž tyto techniky již vykazují určitou míru standardizace a tím se otevírá možnost pro srovnávání napříč provedenými výzkumy.

Stále problematicky se jeví nedostačující explicitní definice základních termínů s danou analýzou souvisejících, což se odráží i na reliabilitě výzkumů. Jednotka se obvykle definuje ve významu syntaktickém, tedy jako nezávislá věta obsahující určité sloveso, popřípadě samostatná jednotka pod úrovní větné konstrukce, jež je však stále samostatná. Dalším užívaným kritériem po posouzení jednotky může být maximální pauza 0,5 sekundy (ELLIS, 2005: 148).

Vývoj metod hodnocení uvedených kvalit užívání jazyka je považován za slibný a užitečný především pro aplikované vědy, zejm. jazykové testování a pedagogiku (ELLIS, 2005: 145). Byly již vyvinuty metody měření aplikovatelné na zhodnocení komplexity i přesnosti, tyto dvě kvality se dají tedy lépe srovnávat, u plynulosti je nutné řešit jiné měření

pro psanou a mluvenou produkci (viz níže). Protože různé typy měření mohou vést k odlišným závěrům, výzkumníci se většinou snaží provést několik měření každého jednoho aspektu (ELLIS, 2005: 145). Jiným nástrojem pro zvýšení vypovídající hodnoty získaných dat je srovnání s rodilými mluvčími, kteří dostanou stejné pokyny a úkoly.

Analýza přesnosti, plynulosti a komplexnosti se lépe provádí u psaných textů, protože často vyžaduje určitý způsob segmentace textu na menší jednotky, který u orální produkce musí výzkumníci vytvořit uměle: „One of the main problems in analysing oral production is deciding on a unit on which to base the analysis and then identifying this unit in the data.“ (ELLIS, 2005: 147). Otázkou podle Skehana zůstává, zda je výhodnější použít specifická měření zacílená přímo na přesnost nebo složitost v určité oblasti jazyka, nebo se snažit o generalizující hodnocení. Výzkum se v posledních letech přiklání spíše ke druhé variantě.

Následující tři oddíly jsou zaměřeny na vybrané kvality užívání jazyka, jejich bližší charakteristiku a prezentaci možností jejich měření.

A. SLOŽITOST (COMPLEXITY):

Vhodně je pojem shrnut následovně: „Complexity is the extent to which learners produce elaborated language.“ (ELLIS, 2005: 139). Propracovanost druhého jazyka lze chápat jednak jako ochotu nerodilých mluvčích užívat v komunikaci rozmanitější a obecně složitější jazykové konstrukce, jednak jako jejich připravenost používat co nejširší spektrum jevů. Tato proměnná je do vysoké míry závislá na tom, nakolik se mluvčí rozhodne riskovat a experimentovat s jazykem s tím, že platí tento předpoklad: čím větší je míra použití složitějších konstrukcí, tím komplexnější je také vyjádření mluvčího.

Měření komplexnosti lze rozčlenit na základě jazykového aspektu, k němuž se vztahuje, na interakční, propoziční, funkční, gramatické nebo lexikální měření (ELLIS, 2005: 153).

Interakční měření se užívá pro dialogy, sleduje se průměrná délka replik nebo počet slov na každého zúčastněného mluvčího. Tím lze zjistit míru angažovanosti mluvčího v dialogu, jeho přínos, a zároveň se zohledňuje průměrná délka jeho výpovědi. Tudiž se vyhneme nežádoucímu zkreslení dat, jež by mohlo vzniknout ze situace, že mluvčí dosáhne i s velmi jednoduchými výpověďmi poměrně vysokého skóre, a to díky tomu, že použije mnoho krátkých replik.

Propoziční měření reprezentuje počítání konceptů pro vyjádření daného obsahu, rozlišuje se mezi hlavními³⁹ a vedlejšími⁴⁰ koncepty a nejvíce se používá ve specifickém kontextu například při popisu obrázků nebo převyprávění příběhu právě na základě obrazového

³⁹ Jsou potřeba ke zprostředkování základního obsahu.

⁴⁰ Vztahují se k detailům, nejsou nezbytné.

materiálu. Pro nejrepresentativnější výsledky doporučuje Ellis následné srovnání srovnání s roditelým mluvčím, jež zpracuje totožné téma se stejnými instrukcemi (ELLIS, 2005: 154).

Z hlediska funkčního je pozornost zaměřena na frekvenci užívání specifických jazykových funkcí⁴¹, výzkumníky zajímá konečný počet realizací těchto funkcí v projevu mluvčího.

Nejběžněji se je možné při měření komplexnosti setkat s gramatickými proměnnými. Průměrná délka výpovědi se užívá spíše v oblasti osvojování prvního jazyka, jelikož tam je vývoj obecně jednodušší popsat v rámci globálně platných vývojových stadií. Počítání průměrné délky výpovědi lze ale použít rovněž pro psané texty L2, přičemž výpovědi se obvykle rozumí věta hlavní a také všechny věty jí podřízené. Pro orální projevy stejný princip není vhodný, protože mluvené nahrávky obsahují obvykle velké množství jednotek pod úrovní věty, a ty by bylo obtížné vyhodnocovat. Byl tedy vytvořen obdobný model, kde stačí slova nebo fráze a počítá se počet oddělených klauzí dělený počtem jednotek celkem. Jiným užívaným způsobem je počet rozdílných forem sloves (ELLIS, 2005: 155).

Velmi důležité je do výzkumu o komplexnosti zahrnout rovněž to, jakým způsobem zkoumaný subjekt užívá slovník L2, jímž disponuje. Někteří mluvčí budou realizovat přednostně jednoduché gramatické konstrukce, ale svůj projev na druhou stranu obohatí širokou škálou výrazů. Proto se hodí také měření lexikálního bohatství projevu, tedy počet použitých rozdílných slov (typy) dělený počtem slov v projevu jako celku (tokeny) (ELLIS, 2005, 155), přičemž čím více se výsledná hodnota blíží číslu jedna, tím větší je lexikální bohatství projevu. Negativem tohoto postupu je ovlivnění délky projevu, u kratší produkce si totiž udržíme vyšší lexikální bohatství s menší námahou nežli u delší. Proto se počítá skóre pro každý segment a teprve na jeho základě se zjišťuje průměrná lexikální rozrůzněnost. Existují i další způsoby: měření poměru strukturních a obsahových slov, plnovýznamových a sponových sloves atp. (ELLIS, 2005, 155).

⁴¹ Například funkce vztahující se k hypotetizování nebo argumentaci, tedy názory, kritiky, předpoklady, otevřené/uzavřené závěry úloh atp.

B. PLYNULOST (FLUENCY)

Plynulostí je myšlena jazyková produkce za určitý časový úsek bez nadbytečného přerušování. Plynulou produkcí bude disponovat takový mluvčí, jenž důraz položí na význam vyjádření místo na formu, obvykle takový mluvčí v tuto chvíli využívá dostupné strategie, které mu umožní se zcela vyhnout problémům, nebo je přinejmenším eliminovat a rychle vyřešit (ELLIS, 2005: 139).

Řádné analýzy plynulosti by se měly zabírat řadou faktorů, největší soubor zkoumaných jevů ale tvoří časové proměnné zaměřující se na rychlost projevu mluvčích. Druhým významným odvětvím je výzkum hesitačních zvuků. Důležitým klíčem ke správné analýze je ticho pro dobré odlišení počtu, délek a účelu pauz a posouzení plynulosti větného členění. Mezi základní hesitační příčiny dysfluence patří především reformulace a oprava vlastního projevu⁴² (ELLIS, 2005: 148), popřípadě falešné začátky⁴³, frekvence hesitačních zvuků, nahrazení nebo opakování struktur.

Z temporálních proměnných se nejčastěji zkoumá rychlost řeči⁴⁴, již je možno měřit počtem slov/slabik za minutu, a míra automatizace, kterou hodnotíme na základě délky projevu (SKEHAN, 2003: 8). Tyto dílčí části potom pomohou složit celkovou představu o míře plynulosti vyjádření daného mluvčího a teprve všechny dohromady utvoří reprezentativní závěr o této oblasti jazykového užívání. Obecně se dá předpokládat, že pokud je zkoumaný subjekt nucen mluvit bez přípravy rychle a plynule, využívá dobře zažité hotové konstrukce. Možností, jak docílit rychlejšího tempa řeči v L2, je podle Ellise pobyt v zemi, kde se cílový jazyk přirozeně používá (ELLIS, 2005: 156).

Nejčastějším zkoumaným parametrem z oblasti hesitačních zvuků je počet provedených pauz a jejich průměrná délka. Tento údaj ukazuje, nakolik se mluvčí musí odpoutat od řeči samé, aby naplánoval další části své produkce. Poslední časovou proměnnou je délka projevu bez pauzy, tedy průměrné množství slabik mezi dvěma pauzami, jejichž minimální délku si výzkumník stanoví předem. Kratší pauzy totiž poukazují nikoliv na dysfluenci v projevu, naopak jsou zcela přirozené a funkční, buď je mluvčí využívá k nádechu, nebo s nimi operuje cíleně jako s rétorickým prostředkem.

⁴² Nastává v okamžiku, kdy sledovaný mluvčí ve svém projevu (nebo bezprostředně po užití nesprávné konstrukce) zpětně identifikuje chybu, produkci pozastaví a nejprve se vrátí k danému nesprávnému úseku, který sám opraví.

⁴³ Mluvčí uvede začátek výpovědi, ale nedopoví ji celou, může ji buď vypustit zcela, nebo nějakým způsobem reformulovat.

⁴⁴ Rychlost projevu může být aplikovaná na psanou i mluvenou produkci, zbylé proměnné se dají aplikovat pouze na mluvené projevy.

C. SPRÁVNOST (ACCURACY)

Správnost jazykového vyjádření odkazuje k tomu, jak dobře je nerodilým mluvčím prezentován cílový jazyk ve vztahu k systému pravidel v něm, zda se jich drží, nebo se jim jeho projev naopak vymyká. Mluvčí, kteří se snaží o vysokou míru správnosti, L2 používají konzervativnějším způsobem: „Learners (...) are seeking control over the elements they have already internalized (...)“ (ELLIS, 2005: 139), tj. v jejich produkci se objevují specifické gramatické formy a bývají dobře zautomatizované. Platí skutečnost, že pokud je mluvčímu umožněna příprava projevu nebo odpovědi na úkoly, obvykle se více ohlíží na pravidla jazykového systému, a tudíž vyšších hodnot dosáhne pravděpodobně správnost právě na úkor plynulosti.

Měření procenta bezchybných výpovědí, popřípadě počtu chyb na sto slov je nejčastějším zkoumaným kritériem u správnosti.⁴⁵ Zde se však objevují problémy, pokud jde o definici výpovědí a rozhodnutí o tom, jaké hraniční jevy budou považovány za chybu, a které naopak za správnou variantu: „ (...) the analyst must decide how to handle clauses where the learner makes an initial error and then corrects it.“ (ELLIS, 2005: 151). Autoři v tomto případě radí výzkumníkům, aby se rozhodli podle cíle své analýzy: pokud je středem zájmu schopnost spontánní produkce správných forem, bude se opravená výpověď považovat za chybu. V ostatních případech se spíše doporučuje ji uznávat za variantu správnou.

Počet oprav vlastního projevu je jeden z prvních faktorů, jež se berou v úvahu. Je třeba ho měřit s ohledem na množství příležitostí k opravám, ideální je tedy tuto proměnnou počítat ve vztahu k celkovému počtu chyb v produkci mluvčího. Mluvčí chybující málo jich totiž nebude mít tolik jako ten, který se chyb dopouští častěji. Výsledek vyjádřený v procentech vypovídá o míře správnosti a síle potřeby předat informaci co nejefektivněji (ELLIS, 2005: 150).

Specifickým odvětvím je měření gramatické přesnosti, kam spadá především užití morfologie cílového jazyka. Obecným předpokladem někdy bývá, že pokud mluvčí správně užívá jeden specifický gramatický prvek, bude také schopen užívat další. Takové tvrzení je ale diskutabilní, protože gramatické jevy se osvojují v určitém vzájemném sledu a může se tak lehce stát, že mluvčí některé složitější prvky ještě vůbec nemá osvojené. (ELLIS, 2005: 151). Proto se toto měření bude hodit spíše v případě, že nás zajímá právě takto úzce vymezená

⁴⁵ Konkrétním příkladem odchylek, které jsou v centru pozornosti výzkumníků, může být ne/užití gramatických konstrukcí v místech, kde ne/jsou obligatorní.

oblast⁴⁶ a současně se bude jednat o mluvčí na pokročilejší jazykové úrovni, u nichž se předpokládá, že by tyto kategorie již měli mít osvojené.

Pro celkovou představu o správnosti jazykového vyjádření je vhodné navíc postavit ji do vztahu i s jinou jazykovou rovinou, než je právě ta gramatická. Jednou z možností je využít data o výslovnosti mluvčího, zde ale nastává problém jednotného standardu hůře uchopitelných proměnných, především přízvuku. Nabízí se zde varianta vybrat si z výslovnostních rysů pouze ty, jež nás přednostně zajímají nebo se při práci se skupinou mluvčích vyskytují ve všech získaných projevech.

Kromě výslovnosti se měří navíc také lexikální přesnost, mezi tradiční způsoby jejího zjišťování patří buď procento vět bez lexikální odchylky, nebo vypočítání poměru mezi celkovým počtem slov v textu a počtem různých slov v textu. Problémem ale je skutečnost, že tato proměnná je ovlivněná délkou projevu a může nabývat různých hodnot právě v závislosti na délce textu: „Given that most performances by second language learners doing tasks are necessarily fairly short, this poses serious problems.“ (SKEHAN, 2003: 9). Tuto vadu se podařilo překonat vytvořením statistiky pro texty proměnné délky, jež je použita v korpusu CHILDES. Platí, že čím nižší je výsledné skóre, tím přesněji mluvčí reálně užívá lexikum (ELLIS, 2005: 152).

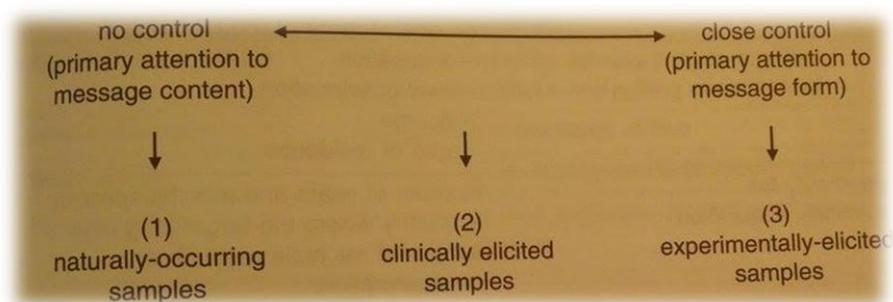
⁴⁶ Například kategorie čísla, užití času apod.

1. 3. TYPY DAT V SLA A METODY JEJICH SBĚRU

Mezi nejpoužívanější obecné techniky sběru dat ve studiích osvojování druhého jazyka je řazen rozhovor, pozorování, audio- a videonahrávky komunikace a shromažďování psaných dat mluvčích (HINKEL, 2011: 177). V elicitovaných projevech se často objevují úlohy s mezerou, kde je třeba určitou chybějící část komunikace doplnit, role-play, rekonstrukce textu vlastními slovy na základě předešlého poslechu nebo četby, skládání obrázků a převyprávění příběhů a samozřejmě velmi využívané rozhovory.

Ve výzkumu osvojování jazyka se uplatňují následující typy dat: vzorky produkce mluvčích, performanční data nezahrnující produkci a data, jejichž základem je introspekce (ELLIS, 2005: 15). V procesu osvojování druhého jazyka se sleduje především popis jazykového systému používaného mluvčím a vysvětlení role nejrůznějších faktorů při osvojování L2.

Jazyková produkce se využívá ve výzkumech nejspíše nejčastěji, jde o ústní nebo psané projevy, jež se ještě liší s ohledem na autentičnost a řízenost dat. První možností jsou co nejpřirozeněji vzniklá a co nejautentičtější jazyková data, která se utvářela neřízeně v reálné komunikační situaci. Tento typ elicitace se dle zaměření orientuje buď na obsah, nebo funkci daného projevu: „By ‘naturally occurring’ we mean that the sample is produced in a real-life situation in order to satisfy some communicative or aesthetic need.“ (ELLIS, 2005: 23). Protipólem první varianty jsou projevy experimentálně elicitované, v nich se výzkumníci orientují se na jazykovou formu (ŠEBESTA, 2012, 18). Mezi dvěma předchozími možnostmi se nachází ještě klinická elicitace, jež se v projevu orientuje na konkrétní prvky, které výzkumníky zajímají, ale zkoumaným subjektům se ponechává jistá volnost a míra řízenosti se pohybuje na široké škále v závislosti na různých faktorech, charakteristikách a cílech daného výzkumu. Záleží například na specifikách zadání, dané komunikační situaci, v níž se sběr dat odehrává, nebo míře přerušování mluvčího při produkci apod.

(ELLIS, 2005: 23).

Performanční data se zajišťují neverbálním měřením porozumění prostřednictvím přiřazování obrázků, měřením reakčního času na jazykový stimul nebo testy gramatických soudů, tedy míry přesvědčení studentů o gramatičnosti a přijatelnosti předložených vět (ELLIS, 2005: 16). Většinou se po zkoumaných subjektech žádá pouze vyjádření ke gramatičnosti, mluvčí mohou hodnotit výpovědi mnoha způsoby: na základě binární volby, výběru z více možností⁴⁷ nebo škál gramatičnosti, výběru ne/gramatické věty z několika vět nebo seřazení výpovědí podle míry gramatické správnosti atp. Kromě identifikace ne/gramatické věty mohou být dále mluvčí požádáni o přesnější identifikaci nesprávné konstrukce, popř. její restrukturu. Testy gramatických soudů s sebou bohužel nesou řadu problémů, validita a reliabilita může být v závislosti na mnoha faktorech zpochybněna. Při sběru jazykových dat se velice často naráží právě na problém s validitou výzkumu, k jejímu dosažení se především doporučuje mít jasně definované cíle výzkumu a zajistit to, že získaná data povedou k zodpovězení položených otázek. Reliabilitu je možné do určité míry ověřit a zvýšit opakovaným zadáváním totožného testu po uplynutí určité doby a porovnáním obou výsledků. Pokud se objeví statisticky významné rozdíly mezi jednotlivými zadáními, snižuje to reliabilitu konkrétního výzkumu. Při použití této metody je rovněž vhodné počítat i s ovlivněním skladbou testu, mluvčí často používají svou, ne vždy správnou, intuici. Může se objevit tendence označovat za sebou následující věty odlišně, protože mluvčí jednoduše nepředpokládají, že by výzkumníci sestavili jednotlivé úlohy za sebou tak, že vznikne delší řada gramatických/agramatických vět za sebou.

Posledním typem užívaných dat jsou zprávy studentů o vlastním užívání jazyka v nejrůznějších formách. Využívá se sebehodnocení, dotazníky nebo rozhovory s mluvčími. Konkrétními postupy introspekce jsou zprávy o vlastním verbálním vyjadřování, což se kromě klasických rozhovorů dá zjišťovat prostřednictvím otevřených i uzavřených dotazníků, sebehodnocení a sebezpozorování, při němž se často využívá metoda psaní deníků, aby bylo zachyceno co nejvíce informací a minimalizoval se efekt zapomínání (ELLIS, 2005: 46). Vzhledem k možným problémům s reliabilitou a validitou této větve dat je vhodné použít během jednoho výzkumu více introspekčních metod najednou a závěry vyvodit z následného porovnání.

⁴⁷ Odpovědi jako „pravděpodobně gramatické“, „nevím“ apod.

2. CÍL, POSTUP PRÁCE, POVAHA ZÍSKANÉHO MATERIÁLU

2.1. UPŘESNĚNÍ CÍLE

Hlavním předmětem výzkumu v této diplomové práci jsou tři vybrané kvality užívání druhého jazyka u nerodilých mluvčích, jejichž druhý jazyk je nad prahovou úrovní B1 podle SERR. Blíže se zaměřím na komplexnost, plynulost a přesnost⁴⁸ jejich jazykového vyjádření produkci v druhém jazyce. Výstupy a závěry vyvozené z dat by měly odpovědět na otázku, jakým způsobem se dané kvality užívání jazyka navzájem ovlivňují, jak se mění v závislosti na úrovni jazykové kompetence nebo délce pobytu v ČR.

Jak jsem již předeslala v úvodu práce, pracuji s hypotézou, že vyšší stupeň komplexnosti jazykového vyjádření povede ke zhoršení plynulosti projevu. Další možné provázání bychom mohli zaznamenat mezi komplexností a správností, kdy komplexnější projevy budou pravděpodobně také vykazovat větší přesnost, tento předpoklad se zvyšuje s výskytem nižší plynulosti projevu. Je však možné, že výsledky budou zcela opačné vzhledem k tomu, že mluvčí se během nahrávání budou více uvolňovat.

Jiné potencionální vztahy mezi zkoumanými kvalitami uvedu na základě výsledků v praktické části této práce. Ráda bych rovněž stručně porovнала výsledky měření napříč odlišnými typy elicitace, s ohledem na délku jednotlivých projevů nebo dobu, kterou nerodilí mluvčí v České republice strávili.

⁴⁸ V rámci této kapitoly se výběrově zaměřím rovněž na nejčastější systémové chyby u zkoumaných mluvčích, ke zjištění výsledků bude využita metoda chybové analýzy. Kromě chyb obsažených v nahrávkách uvedu i odchylky, jež mluvčí vyprodukoval mimo vlastní nahrávání, nicméně mohou vhodně dokreslit jeho celkový profil.

2.2.PRACOVNÍ POSTUP

Práce bude využívat různých technik a postupů elicitace jazykových dat. Majoritní část získaných dat představují vzorky produkce mluvčích, zastoupeny jsou projevy mluvené i psané povahy, vzorek obsahuje projevy opřené jak o implicitní⁴⁹, tak i explicitní⁵⁰ jazykovou znalost. Záměrně jsem se při sběru dat vyhýbala nahrávkám projevů monologického charakteru, jelikož bylo pro většinu výzkumu primární zachování vysoké míry autenticity, čehož jsem dosáhla nahráváním uvolněnějších rozhovorů s mluvčími. Při nich se mluvčí orientovali na obsah sdělení, jazykovou formu jsem naopak zkoumala u dat performančního charakteru, a sice u testů o gramatické správnosti (viz 2. 3.).

Každá zkoumaná kvalita užívání jazyka bude vydělena do zvláštní kapitoly a bude použito hned několik různých druhů měření, aby bylo možné na data nahlédnout z různých úhlů pohledu a zároveň zvýšit reliabilitu výsledků. Komplexnost testuji pomocí počítání průměrné délky výpovědí, měření lexikálního bohatství projevu⁵¹ a obecně frekvence výskytu jazykově složitějších struktur⁵². Jazykovou plynulost zhodnotím na základě výzkumu frekvence hesitačních zvuků, reformulací, oprav projevu, opakování struktur, počtu nedokončených výpovědí a falešných začátků. Z temporálních proměnných mě zajímá především tempo řeči vyjádřené počtem slabik za minutu u mluvených projevů⁵³ a práce s pauzami, tedy jejich počet a trvání, popř. délka projevu bez pauzy. Při zaměření na správnost se opřu především o chybovou analýzu projevů nerodilých mluvčích a počítání počtu chyb na sto slov/určitý časový úsek, dále mě zajímá oprava vlastního projevu, pokud se vyskytuje.

U vybraných typů získaných materiálů budu navíc výsledky porovnávat s výsledky rodilého mluvčího, kteří dostanou zadanou stejnou úlohu s totožnými podmínkami. Předpokládám, že bych následnou komparací mohla vhodně pro tento výzkum nastavit například kvantitu přiměřeně dlouhé funkční pauzy ve spontánních mluvených projevech, protože mluvčí ve vzorku mají většinou poměrně rychlé tempo řeči a téměř s pauzováním nepřekračují hranici čtyř vteřin, které byly v odborné literatuře označovány za dysfluenční.

⁴⁹ Stojí za rychlostí a plynulostí vyjádření.

⁵⁰ Znalost jazykových pravidel (opravování odchylek od cílového jazyka, znalost struktur).

⁵¹ Lexikální komplexnost je vyjádřena v poměru mezi celkovým počtem slov a počtem různých slov v textu

⁵² Konstrukce s opisným pasivem, kondenzace, přechodníky, slovesná adjektiva, podřadnost – počet a do jisté míry také druh vět vedlejších, stupně větné závislosti.

⁵³ U psaných projevů jsem nezaznamenávala délku trvání psaní.

2.3.SPECIFIKACE POUŽITÝCH MATERIÁLŮ

Výzkum je založen na několika projevech získaných od každého ze čtyř zkoumaných mluvčích, uplatňují se rovněž data od jednoho rodilého mluvčího.⁵⁴ Všichni mluvčí výslovně souhlasili s užitím jejich projevů a zpracováním jazykových životopisů pro účely této diplomové práce.

Materiály byly pořízeny během jednoho setkání, přičemž nejprve každý mluvčí dostal krátký dotazník, podle něhož jsem následně skládala jazykové životopisy.

Dále byl mluvčím předložen první test gramatických soudů skládající se z dvaceti vět, z nichž některé byly zcela správně, ale v jiných se vyskytovaly odchylky nebo byly věty napsané „nečesky“. Věty jsem sestavovala na základě vlastní zkušenosti s častými chybami ruských studentů češtiny a do vkládala jsem tam chyby z takových oblastí v jazyce, jež bývají pro rusky mluvící zpravidla problémem.⁵⁵ V testu bylo potřeba na základě binární volby rozhodnout, zda je předložená věta správně nebo špatně, pokud ji mluvčí považoval za nesprávnou, byl požádán o přesnější lokalizaci odchylky ve větě podtrhnutím dané oblasti a následně také o přepsání věty tak, aby byla správně. Teprve, když mluvčí zvládl všechny tyto kroky, byla výpověď vyhodnocena jako bezchybně zpracovaná. Vypracování testů o gramatické správnosti nebylo časově omezeno, nebylo možné při něm používat jakékoliv pomocné materiály a mluvčím nebyly poskytnuty bližší specifikace chyb, které mají hledat. Na konci setkání jsem každého mluvčího nechala vyplnit další test o gramatické správnosti, kde mě už zajímala pouze odpověď správně-špatně. Věty v testu č. 2 byly totožné s výpověďmi u testu č. 1, ale byly jinak rozmístěny. Cílem opakovaného zadání je posílení spolehlivosti testu. Pokud se ukáže, že se někteří mluvčí rozhodovali náhodně a budou stejnou větu posuzovat v každém testu jinak, oslabí to reliabilitu této části výzkumu a vyhneme se tím případnému zkreslení výsledků.

Všichni mluvčí měli vytvořit dva ručně psané texty bez použití výukových pomůcek, slovníků nebo opravování, celkem tedy osm vzorků psané produkce. Témata byla pro všechny totožná, nemohli si je vybrat: prvním tématem bylo napsání formálně laděného motivačního dopisu do zaměstnání alespoň na ½ strany A4, druhým pak neformální dopis blízkému člověku z dovolené s minimální délkou jedna A4 strana. Bylo možné texty napsat ještě před

⁵⁴ V příloze je kromě nich pro srovnání k dispozici také přepis vybraných úloh, které zpracovali rodilí mluvčí češtiny.

⁵⁵ Zahrnuty byly i slovosledné odchylky, v tomto případě jsem dopředu počítala s jistou variabilitou a více správnými možnostmi řešení, za správné jsem nepovažovala jen jedno.

setkáním a nebyla nijak omezena doba psaní. Ve vlastní analýze nepracuji s originály psaných textů, ale s jejich přepisy při zachování všech původních rysů.⁵⁶

Mluvené nahrávky jsem získala od každého mluvčího tři, z nichž první byl vždy krátký mluvený monologický projev na cca jednu až dvě minuty, jemuž předcházela četba krátkého textu s názvem Čekání na autobus. Mluvčí měli za úkol si příběh normální rychlostí jednou přečíst a následně ho převyprávět nahlas. Nežadala jsem časový limit četby, proto jsem si zaznamenávala čas, který jednotlivým mluvčím zabralo přečtení textu.

Zbylé dva projevy byly delšího charakteru a byla stanovena minimální délka jejich trvání, a sice pět a deset minut. Mluvčí si tentokrát mohli vybírat z šesti předložených témat:

1. Můj nejsilnější zážitek (vyprávění)
2. Můj život v ČR – jak jsem přišel/la do ČR a jak tu žiju dnes (vyprávění)
3. Ideální dovolená (vyprávění)
4. Moje práce (popis)
5. Cizinci v Čechách (úvaha)
6. Recept na moje oblíbené jídlo (popis)

Rozhovory probíhaly ve dvou případech⁵⁷ v úplném soukromí, zbylé dvě schůzky⁵⁸ se musely uskutečnit na veřejných místech (kavárna, studovna), na žádném z nich však nebyl přílišný rušivý hluk.

Míra řízenosti rozhovorů byla nízká, vesměs se omezila na výběr jednoho z témat, mluvčí ale nebyl nucen se ho držet po celý rozhovor a měl možnost jej v průběhu nahrávání pozměnit. Snažila jsem se mluvčí přerušovat minimálně, vstupy z mé strany přicházely především ve chvíli, kdy už sami nevěděli, co by mohli ještě říci. Jediným případem, kdy

⁵⁶ Včetně přeškrtnutých slov, rozvrstvení textu apod.

⁵⁷ Alex a Kristina

⁵⁸ Anna a Lenka

jsem mluvčím takto „nepomohla“, byla úloha rekonstrukce textu vlastními slovy na základě předcházející četby, kde to bylo nežádoucí vzhledem ke sledovaným cílům.

Z toho důvodu, že se práce primárně věnuje kvalitám užití jazyka, jsem nezvolila fonetický, nýbrž obyčejný zjednodušený přepis získaných nahrávek, v němž nevyužívám žádné speciální fonetické značky, interpunkční znaménka ani velká písmena, s distinkcí i/y nepracuji až na výjimečné případy, kdy je distribuce *i* nebo *y* u mluvčích jednoznačně rozpoznatelná a pro výzkum důležitá. Ve všech prepisech mluvených projevů byly užity následující značky:

- dóbry = nestandardní položení přízvuku
- ? = tázací tón
- (smích) = mimojazykový komentář
- no: = protažení hlásky (dle délky prodloužení no::)
- e, hm, e: = hesitační a responzní zvuky
- (2 s) = pauzování (dle délky pauzy)
- pro- přijel = nedokončené slovo
- ve-přo-vé-ho = slabikování slova
- [altaj] = pravděpodobný tvar špatně srozumitelného slova

3. ANALYTICKÁ ČÁST

3.1. JAZYKOVÉ BIOGRAFIE MLUVČÍCH

První zkoumaný mluvčí, Alex⁵⁹ (28), žije v České republice od svého dětství, v současné době je tu již šestnáct let a před rokem dokonce získal české občanství. Jeho prvním jazykem je ruština, původní kazaštinu podle vlastních slov neovládá vůbec.⁶⁰ Pochází z Kazachstánu, kde žil s oběma rodiči a bratrem a do České republiky přicestovali o letních prázdninách v roce 1999 za pomoci projektu Návrat domů od organizace Člověk v tísni. Až do doby první světové války zde žili jeho prarodiče, což byl jeden z dalších důvodů, proč s rodinou přijeli právě do Čech.

Jako svou hlavní motivaci pro výuku češtiny uvedl fakt, že tu chce dlouhodobě plnohodnotně žít, donedávna si zlepšoval češtinu především kvůli tomu, že chtěl dosáhnout na české občanství. Příbuzné v Kazachstánu v současné době navštěvuje málo, podle jeho vlastního odhadu přibližně jednou za tři roky.

V České republice začal spolu s bratrem ihned po skončení letních prázdnin navštěvovat základní školu v místní vesnici, škole předcházelo pouze krátké doučování a setkávání se s dětmi ze sousedství, zajištěno tedy bylo nepřetržité setkávání s přirozenou češtinou. Na základní škole nastoupil do 4. třídy, tj. do o dva roky nižšího ročníku, než kam patřil. Od té doby používal češtinu denně, ve škole začal jako cizí jazyk studovat angličtinu. Jako další vzdělání uvedl maturitní vzdělání v oboru podnikání. Před několika lety si doplnil vzdělávání o rekvalifikační fitness kurzy, v současné době pracuje na živnost, navíc začal podnikat.

Kromě češtiny používá aktivně stále ruštinu, svou znalost češtiny považuje za pokročilou⁶¹, používá ji samozřejmě primárně při mluvené produkci, přičemž jde o obecnou češtinu, spisovný standard Alex vůbec neovládá, proto mu dělá problémy komunikace na formální úrovni. Navíc také přečte několik knih za rok⁶², česky i někdy píše⁶³.

⁵⁹ Všichni mluvčí účastníci se mého výzkumu souhlasili s tím, abych užívala pro potřeby práce jejich křestní jména.

⁶⁰ Rusky v Kazachstánu mluví všichni obyvatelé, navíc zde žije poměrně početná ruská menšina. Kazaština je v Ústavě zakotvena jako státní jazyk, ruština je ale také povoleným oficiálním jazykem, používá se také hodně v oblasti vzdělávání.

⁶¹ Na škále začátečník – mírně pokročilý – pokročilý – velmi pokročilý.

⁶² Uvedl tři až čtyři knihy ročně.

⁶³ Především SMS, emaily, poslední dobou jako podnikatel také více komunikuje s úřady prostřednictvím různých formulářů a žádostí.

S rodiči mluví rusky, v práci i s přáteli užívá oba jazyky víceméně rovnoměrně. Ruské výpůjčky se v jeho produkci objevují velice výjimečně⁶⁴, ale i po tolika letech má velmi výrazný ruský přízvuk.

Tohoto mluvčího znám osobně mnohem lépe než všechny následující a dlouhodobě provádím jeho nahrávání a vyhodnocování zněm v jeho jazyce, proto si dovolím ještě krátce okomentovat jeho češtinu. V rámci dotazníku zmínil, že mu v češtině největší problémy dělají háčky a čárky, jako téměř každý ruský mluvčí má problémy s kvantitou vokálů a bohužel i s poměrně silným přízvukem.

Druhá zkoumaná mluvčí se jmenuje Anna (24), pochází z ruského Novosibirsku, kde strávila větší část svého života. Cestovat častěji po Rusku nebo dokonce daleko z něj bylo pro její rodinu finančně příliš náročné.

Do Čech přijela primárně za účelem studia před sedmi lety. Ještě před její vlastní cestou do České republiky sem dříve dorazila i její sestra, rozhodování, do jaké země přijet, bylo tedy podle Annina názoru tedy poměrně jednoduché. Po svém příjezdu se česky učila prostřednictvím placené jazykové školy a od té doby zároveň již používala češtinu v každodenní komunikaci. Studovala v češtině obor týkající se marketingu na soukromé vysoké škole orientované na finančnictví, z něhož získala bakalářský diplom.

Zpočátku nebyl podle jejích slov život v České republice vůbec jednoduchý, znala zde pouze spolužáky ze své školy a teprve po několika měsících se seznámila s jinými ruskými mluvčími studenty žijícími v Praze, kteří se stali jejími přáteli.

Do Ruska se v současnosti vrací na návštěvu přibližně jednou za dva roky, trvale ale žije v České republice, kde podniká a zaměstnává několik lidí ze zahraničí v pražském obchodě s květinami.

Bydlí s partnerem ruské národnosti, rovněž s vlastní rodinou a většinou přátel komunikuje rusky, svůj výchozí jazyk tedy aktivně používá v mnohem větší míře než první mluvčí. Kromě těchto dvou jazyků Anna ovládá na začátečnické úrovni také anglický jazyk.

Svou češtinu považuje za středně pokročilou, sice jí nemluví doma ani s většinou přátel, ale v práci ji používá denně, sama tvrdí, že si myslí, že ovládá její spisovnou variantu vzhledem k tomu, že ji zpočátku užívala především na akademické půdě. Je ale pravda, že Anna především mluví, v dotazníku totiž uvedla, že v češtině dokonce teď nečte vůbec a píše pouze občas, a to především pracovní emaily.

⁶⁴ Podle vlastních slov raději využije jiný způsob, jak v češtině danou skutečnost vyjádřit, ale drží se striktně češtiny.

Při rozhovorech se o své jazykové kompetenci vyjádřila tak, že by po tolika letech v Čechách měla mluvit už trochu lépe, v mluvených projevech byl patrný ostych. Chtěla by dělat méně chyb při produkci, ale zároveň své další zlepšení v češtině vidí jako problematické především proto, že se stýká především s lidmi ruské národnosti a přátel Čechů je mnohem méně a hůře se s nimi udržuje častější kontakt, tudíž ji nic tak často nemotivuje k pokroku. Jako svůj největší problém s jazykem Anna označila na prvním místě českou deklinaci, přízvuk má signifikantní pouze v některých slovech, v psaných projevech na první pohled nemá tak výrazné problémy s kvantitou hlásek jako Alex. Svým výchozím jazykem si podle vlastních slov při nejistotě v češtině vědomě nepomáhá a snaží se vystačit si s českými ekvivalenty.

O získání českého občanství Anna neusiluje a ani nad podobným krokem do budoucna neuvažuje, je hrdá na svou původní ruskou národnost, ale na druhou stranu chce dále žít v Čechách, uvádí, že je jí zdejší prostředí a povaha lidí příjemnější.

Třetí zkoumaná osoba, Lenka (21), žije v současné době v Praze, kam přišla z Ruska, konkrétně z Ekaterinburgu. V České republice bydlí už čtyři roky a domů do Ekaterinburgu jezdí na rozdíl od ostatních mluvčích poměrně často, každé léto na prázdniny.

Středoškolské vzdělání s maturitou dokončila ještě v Rusku, pak vycestovala do Čech, kde začala v češtině studovat cestovní ruch na Vysoké škole obchodní, kde k nynější době studuje již tři roky. Protože je studentkou, žije na studentské koleji společně s českými spolužáky a množstvím dalších cizinců z programu Erasmus. Tuto skutečnost vnímá jako velkou výhodu, protože je neustále potřeba používat češtinu, po svém příjezdu do Čech, než se nastěhovala na klasickou studentskou kolej, bydlela v soukromém penzionu, kde trávila čas s dalšími rusky mluvícími, učícími se ve stejné jazykové škole pro cizince⁶⁵ a cítila se izolovaná od české společnosti.

V současné době se s Čechy Lenka stýká mnohem více než s mluvčími z Ruska, podle svých slov to tak chce a není důvod to měnit, když rusky mluví v Ekaterinburgu. Při studiu provozuje také své zaměstnání fotografky na volné noze, fotí na zakázku hlavně rusky a anglicky mluvící, občas také Čechy, ale u nich si není ještě tolik jistá kvůli jazykové bariéře.

Vyjma studia je tedy její motivací ke studiu češtiny to, že v České republice chce nějakou dobu zůstat, baví ji focení v Praze, na rozdíl od svého domova zde vidí hodně příležitostí. Není výjimkou, že za focením cestuje i do zahraničí, nezůstává pouze v Čechách, používá hned několik jazyků.

⁶⁵ Jazyková škola GO STUDY, která kromě nabídky kurzů češtiny pro cizince zprostředkovává rovněž vysokoškolské studium cizincům v ČR. Specializuje se právě na rusky mluvící zájemce - <http://www.gostudy.cz/>

Kromě češtiny, u níž odhaduje úroveň na pokročilou, ovládá velmi dobře angličtinu, dále němčinu jako středně pokročilý student a navíc jako rodilý mluvčí disponuje znalostí hebrejštiny. Česky nejen mluví, ale i čte⁶⁶ a píše. Ruštinu stále používá doma s rodinou, s přáteli bez problémů hovoří rusky, česky nebo anglicky podle jejich národnosti. V práci používá většinou angličtinu, ruštinu méně a češtinu spíše výjimečně. V dotazníku uvedla, že češtinu ovládá v její spisovné variantě, protože „musí“, vyjadřuje tím respekt ke státu, ve kterém žije a studuje. Ruská slova do projevu v cílovém jazyce uvědoměle podle vlastních slov nevkládá, spíše si je vědoma toho, že si občas takovým způsobem pomůže svou znalostí anglického jazyka.

Svou češtinu reflektovala jako dobrou s tím, že má stále problémy s českou gramatikou obecně a vadí jí její přízvuk, kterého by se ráda zbavila a intenzivně na tom pracuje. Příčinu svých nesnází se zvládnutím cílového jazyka vidí zčásti i u toho, jakou měla v Čechách výchozí pozici – jednak mluvila o nespokojenosti ohledně bydlení v penzionu s dalšími rusky mluvícími (viz výše) a téměř žádnému kontaktu s rodilými Čechy, jednak se vyjádřila negativně o tom, že ještě v Rusku jí bylo tvrzeno, že čeština je stejný jazyk jako čeština a že nebude mít problém se jej do měsíce naučit. To se ale ukázalo jako ne zcela pravdivé a ona musela odložit plánované studium na vysoké škole a svou češtinu zdokonalovat mnohem déle.

Poslední mluvčí představuje Kristina (25) pocházející z Petrohradu, kam se pravidelně vrací přibližně jednou za rok. V České republice pobývá nejkratší dobu ze všech mluvčích, a to jeden a půl roku. Již od svého příjezdu začala používat češtinu jako dorozumívací jazyk.

V Rusku úspěšně absolvovala magisterské studium zaměřené ekonomickým směrem a pracovala jako bankovní úřednice. Do České republiky se rozhodla přicestovat, protože byla přijata na univerzitu do bakalářského programu Cizí jazyky pro komerční praxi. V současné době při studiu nevykonává žádné zaměstnání.

Podle jejích slov ji zajímalo, zda se dokáže naučit cizí jazyk natolik dobře, aby jí bylo umožněno studovat bezplatně na české vysoké škole. Zpočátku se učila česky s lektorkou češtiny a samostudiem, teď vidí svou znalost češtiny jako velmi pokročilou, využívá ji v každodenním styku, bydlí na koleji s českými spolužáky, potřebuje číst množství odborné literatury a občas si vybere i nějakou beletrii, píše rovněž každý den ve škole.

Snaží se používat přednostně spisovnou češtinou, ale stejně tak mluví běžně nespisovnou variantou, protože si hodně zlepšuje svůj cílový jazyk právě tím, že ji kolem sebe slyší, a to především v neformální podobě. Se svou rodinou a partnerem a rusky mluvícími přáteli se

⁶⁶ Především odbornou literaturu, již potřebuje na VŠ, navíc cca tři knihy do měsíce z oblasti klasické české literatury.

dorozumívá nadále rusky, se všemi ostatními komunikuje v češtině. Kromě těchto jazyků ovládá na úrovni středně pokročilého studenta i anglický jazyk a označila se také za začátečníka v německém jazyce. Při otázce na motivaci k dalšímu studiu češtiny Kristina napsala, že má češtinu jako jazyk ráda a po dokončení studia by chtěla dál pracovat s cizími jazyky. Prozatím se jí občas stane, že si pomůže ruským jazykovým systémem nebo rovnou hotovou konstrukcí, ale snaží se tuto strategii nahradit českým opisem.

Když jsme se bavily o Kristininých problémech s češtinou, sama za problematickou oblast označila psanou podobu jazyka, gramatiku, správné rozpoznání kvantity, kterou neslyší. Zmínila rovněž problémy s psaním i/y a rozdíl ve významu mezi podobně znějícími slovy, což se vztahuje především k délce vokálů. Dále si není jistá interpunkcí a za slabou stránku považuje ovládnutí stylistiky, naopak silná se cítí při mluvené produkci.

Kontrolní rodilý mluvčí Honza (26) byl vybrán tak, aby co nejvíce korespondoval s mluvčími ve výzkumu a zároveň neužíval český jazyk atypicky. Má dokončené vysokoškolské vzdělání v oblasti marketingu, sice má již práci na plný úvazek, ale dostudoval teprve před necelým rokem. Je to rodilý mluvčí češtiny bez řečových vad a jakýchkoliv jiných problémů v jazyce, zvyklý používat spisovný standard i obecnou češtinu.

3.2. KVALITY UŽÍVÁNÍ DRUHÉHO JAZYKA

Při měření kvalit užívání jazyka nerodilých mluvčích budu využívat jak psaných, tak i mluvených projevů, bližší specifikaci a odůvodnění svého výběru uvádím v daných podkapitolách. Ve vybraných pasážích také výsledky porovnávám s daty od jednoho rodilého mluvčího.

3.2.1. SLOŽITOST

Při měření komplexnosti analyzuji všechny psané texty, jež jsem od mluvčích získala. Budou se dobře porovnávat, protože zkoumaní psali své projevy na stejná témata. Psané projevy ponechám pro potřeby analýzy v původní podobě, mluvené projevy vůbec nezařazuji v počítání průměrné délky výpovědi s ohledem na to, že se ve všech případech jedná o projevy nepřipravené, tudíž poměrně často členěné. Bylo by velmi obtížné nastavit stejné měřítko pro všechny texty, rovněž by nebylo jednoduché sestavit definici výpovědi tak, aby všichni mluvčí měli stejnou výchozí pozici.⁶⁷ V některých dalších typech měření ale s pořízenými částmi nahrávek počítám.

Průměrná délka výpovědi je základní zkoumanou proměnnou. Pracuji s představou, že budeme za výpověď považovat větu hlavní s přísudkem a současně také všechny věty jí vztahově podřízené. Elipsu nebo pozdrav⁶⁸ v dopise přiřazuji k větě, k níž významově náleží, nepovažuji je za samostatný celek. Interpunkcí jako oddělovacím prvkem vět se rovněž dogmaticky neřídím, poněvadž mluvčí ji užívají vesměs velmi nedůsledně a sami říkají, že s ní v češtině mají problémy. Číselné výsledky průměrné délky výpovědi jsou shrnuty v následující tabulce:

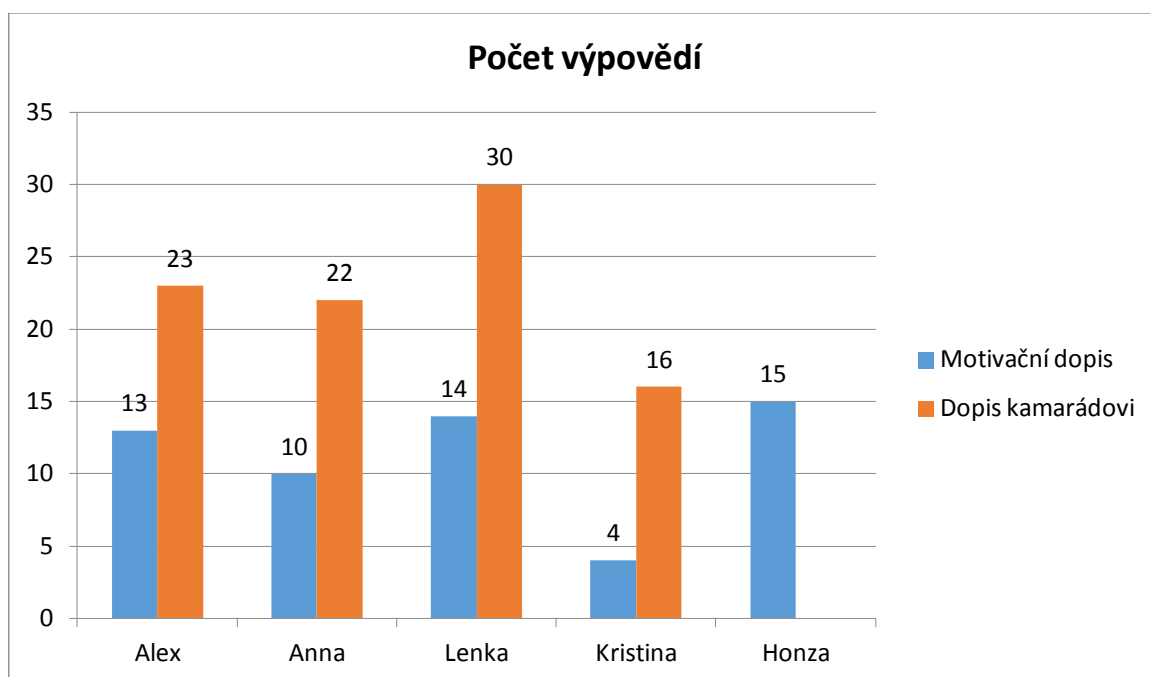
Mluvčí ↓	Typ textu →	Motivační dopis	Dopis blízkému člověku
Alex		7.6slov/výpověď	4.9 slov/výpověď
Anna		7 slov/výpověď	6,6 slov/ výpověď
Lenka		10,7 slov/výpověď	8,4 slov/výpověď
Kristina		13 slov/výpověď	7,2 slov/výpověď
Honza		10,3 slov/výpověď	neměřeno

*Výsledné hodnoty jsou zaokrouhleny na desetiny.

⁶⁷ Každý mluvčí uskutečnil své mluvené projevy v odlišné formě, Alexovo vyjádření je nejvíce útržkovité a členěné, velice často neobsahuje sloveso, oproti tomu například Lenka se snažila používat co nejvíce celistvé výpovědi i v mluveném nepřipraveném projevu.

⁶⁸ Ten mluvčí téměř vždycky i tak vydělovali mimo vlastní text.

Jak si můžeme na první pohled všimnout, objevují se poměrně velké rozdíly mezi samotnými mluvčími s ohledem na jejich pokročilou znalost češtiny. Obecně se z výše uvedených dat dá vyvodit závěr, že pokud jde o emotivnější neformální text, objevuje se tendence zkracovat výpovědi, Alex navíc dodržuje v daných projevech zásadu, že čím déle píše, tím více délku výpovědi snižuje. Naopak první text, formální motivační dopis, disponuje všude delšími výpověďmi. Objevily se ale diskrepance, které mohou zkreslovat výsledky. Abychom správně interpretovali data, je vhodné navíc přidat ještě údaje o počtu výpovědí a jejich charakteru:

Někteří mluvčí totiž dosáhli vysokého skóre⁶⁹ především proto, že se celý jejich text skládal pouze z několika málo výpovědí. Nejvýraznější odstup měla Kristina, jež v motivačním dopise použila pouze čtyři celé výpovědi, podřadné souvětí napsala v motivačním dopise jednou, v druhém textu třikrát, spojování souřadných vět bylo provedeno většinou spojkou „a“. Výsledek vlastně odpovídá stupni její pokročilosti, je v Čechách necelé dva roky, ostatní hned několik let nebo tu dokonce strávili více než desetiletí. Anna nepoužila v prvním textu dokonce žádné podřadné souvětí, v dopise kamarádce jsem našla tři, opět při oddělování vět drtivě převažuje „a“ nebo čárka.

Na druhé straně Lenka používala dlouhé věty a souvětí a především ve formálním motivačním dopise několikrát sáhla i po kondenzačních prostředcích („*Mojé pracovní pozice*

⁶⁹ Kristina se svými 10,7 slovy na výpověď dokonce překonala Honzu, ten má ale v následném srovnání největší rozsah v počtu výpovědí (viz graf).

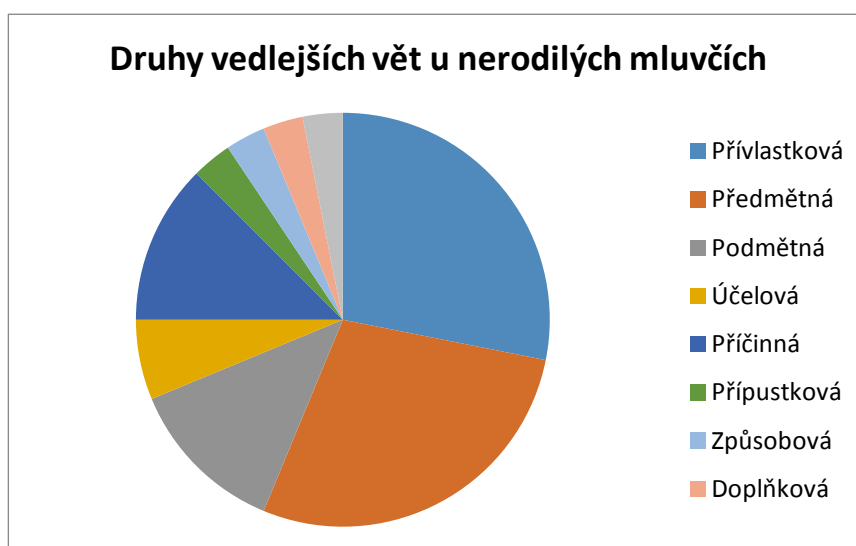
(...)je podobná Vámi nabízenému místu a (...)“). V neformálním dopise se kondenzace nevyskytují, ale vzhledem k charakteru textu to ani není překvapující.

Kromě kondenzací na komplexitu užití jazyka poukazuje řada dalších složitějších konstrukcí, například slovesná přídavná jména, která se vyskytovala opět u Lenky (*přiložený, uvedenou*), ostatní mluvčí je nevyužívali. Konstrukce s opisným pasivem nepoužil ve svých psaných projevech ani jeden z účastníků výzkumu.

Žádný z mluvčích ani nepřekročil druhý stupeň větné závislosti⁷⁰ („*Doufám, že dobře pamatuješ, že moje Maminka pochází z Izraele.*“; „*Doufám, že zítřejší opera bude dobrá, ačkoliv nejsem fanouškem oper.*“), na něj se v obou případech dostala opět Lenka. Ostatní mluvčí používali podřadných souvětí obecně pomálu a v jejich projevech se objevovaly vždy případy prvního stupně větné závislosti.

Pokud jde o vedlejší věty, vyskytují se ve všech projevech, v jejich počtu a výběru jsou ale opět patrné větší rozdíly:

Mluvčí ↓	Typ textu →	Motivační dopis	Dopis blízkému člověku
Alex		4 VV	5 VV
Anna		-	5 VV
Lenka		2 VV	10 VV
Kristina		1 VV	5 VV
Honza		4 VV ⁷¹	neměřeno

⁷⁰ Třetí nebo dokonce vyšší stupeň větné závislosti se však neobjevuje nijak významně často ani u projevů rodilých mluvčích.

⁷¹ 2x VV předmětná, VV přívlastková a VV podmínková.

U všech nerodilých mluvčích se více podřadných souvětí vyskytlo shodně v neformálním dopisu kamarádovi. Nejčastěji se objevovaly vedlejší věty přívlastkové⁷² a předmětné⁷³, často také podmětné. V textech jsem překvapivě nenarazila na žádnou větu příslovečnou místní, která patří k základu vedlejších vět, naopak jsem příliš nečekala zastoupení vedlejší věty doplňkové nebo přípustkové, doplňková vedlejší věta se objevila u Kristiny, přípustková byla zastoupena v projevu Lenky. Největší rozmanitost druhů vedlejších vět se celkem prokázala u Kristiny⁷⁴, což byl poměrně neočekávaný výsledek, ostatní mluvčí jsou ve styku s češtinou mnohem déle než ona. I nejnižší údaj o rozmanitosti ukazuje, že délka pobytu nemusí znamenat nutně větší rozsah v použití podřadných souvětí: Anna v obou projevech dohromady použila jen dva typy – větu vedlejší přívlastkovou a podmětnou, které lze považovat za elementární.

Lexikální bohatství projevů nerodilých mluvčích jsem zjišťovala pomocí vypočítání poměru mezi celkovým počtem slov v textu a počtem různých slov v textu.⁷⁵ V případě této proměnné jsem vybrala i části mluvených nahrávek, nezůstalo pouze u psaných textů. Abych se vyhnula zkreslení, které může způsobit rozdílný rozsah projevu daných mluvčích, rozhodla jsem se posuzovat vždy podobné množství textu u nepřipraveného projevu Čekání na autobus⁷⁶, jehož zadání bylo rovněž pro všechny účastníky výzkumu totožné, i délka přibližně ve všech případech odpovídala.⁷⁷ Na rozdíl od psaných textů, na které měli všichni mluvčí libovolné množství času, byla reprodukce přečteného textu projevem nepřipraveným a realizovaným ihned po četbě výchozího textu, mluvčí měli možnost si jej přečíst pouze jednou a dobu, kterou jim četba zabrala, jsem zapisovala pro lepší zhodnocení výsledků. Očekávám, že mluvčí budou mít obecně menší lexikální rozmanitost právě u mluveného textu Čekání na autobus. Pokud vedle sebe zahrneme hodnoty z psaných i mluvených textů zároveň⁷⁸, výsledkem je následující tabulka:

⁷² 9x

⁷³ 9x

⁷⁴ Celkem 6 druhů VV

⁷⁵ Jako rozdílná slova neposuzuji různé deklinační a konjugační varianty slov (včetně negací sloves a vidových protějšků), vokalizované prepozice ani slova v češtině neexistující (zde individuálně posuzuji míru odlišnosti, v některých případech jde o nepatrný překlep) nebo slova z jiného jazyka, naopak zahrnuji rovněž slova přeškrtnutá a pozdravy v dopisech.

⁷⁶ Reprodukce čteného textu.

⁷⁷ Délku reprodukce uvádím u každé přepsané nahrávky.

⁷⁸ Oba psané i oba mluvené projevy daného mluvčího jsou uvedeny vždy dohromady v jednom sloupci následující tabulky.

Mluvčí ↓	Typ textu →	Psané texty ⁷⁹	Čekání na autobus
Alex		31/ 104 slov se shoduje 14,9/50 slov se shoduje	102/255 slov se shoduje 80/200 slov se shoduje
		32/130 slov se shoduje 12,3/50 slov se shoduje	
Anna		21/86 slov se shoduje 12,2/50 se shoduje*	94/229 slov se shoduje 82,1/200 slov se shoduje
		53/150 slov se shoduje 17,7/ 50 se shoduje	
Lenka		55/161 slov se shoduje 17,2/50 se shoduje	105/275 slov se shoduje 76,4/200 slov se shoduje
		90/257 slov se shoduje 17,5/50 slov se shoduje	
Kristina		12/61 slov se shoduje 9,8/50 se shoduje*	91/228 slov se shoduje 79,8/200 slov se shoduje
		28/119 se shoduje 11,8/50 se shoduje	
Rodilý mluvčí		44/163 slov se shoduje 13,5/50 slov se shoduje	102/241 slov se shoduje 84,6/200 slov se shoduje

*Hvězdičkou jsou označena data, která jsou ovlivněná signifikantně kratší délkou projevu a nedají se tedy příliš objektivně porovnat s ostatními.

U Alexe docházelo nejčastěji k opakování několika „oblíbených“ výplňkových slov (*no, jinak*), dále se také objevovala pomocná slovesa, což lze ale očekávat od všech mluvčích. Menší shoda se prokázala u neformálního dopisu, mluvený projev byl ohledně lexikální rozmanitosti horší než oba psané.

Anna často kromě strukturních slov opakovala i ta plnovýznamová, navíc byl její projev poměrně krátký, což částečně znehodnocuje data, a to především pokud jde formální motivační dopis.

Lenka sice měla nejdelší projevy, lexikální různorodost ale dle výsledků není taková jako například u Alexe. Je ale pravda, že repetitivní jsou především prepozice a pomocná slovesa, opakujících se plnovýznamových slov se s textu nevyskytuje většina.

⁷⁹ První údaj vždy o motivačním dopise, druhý o dopisu kamarádovi. Rodilý mluvčí k analýze dodal pouze dopis motivační.

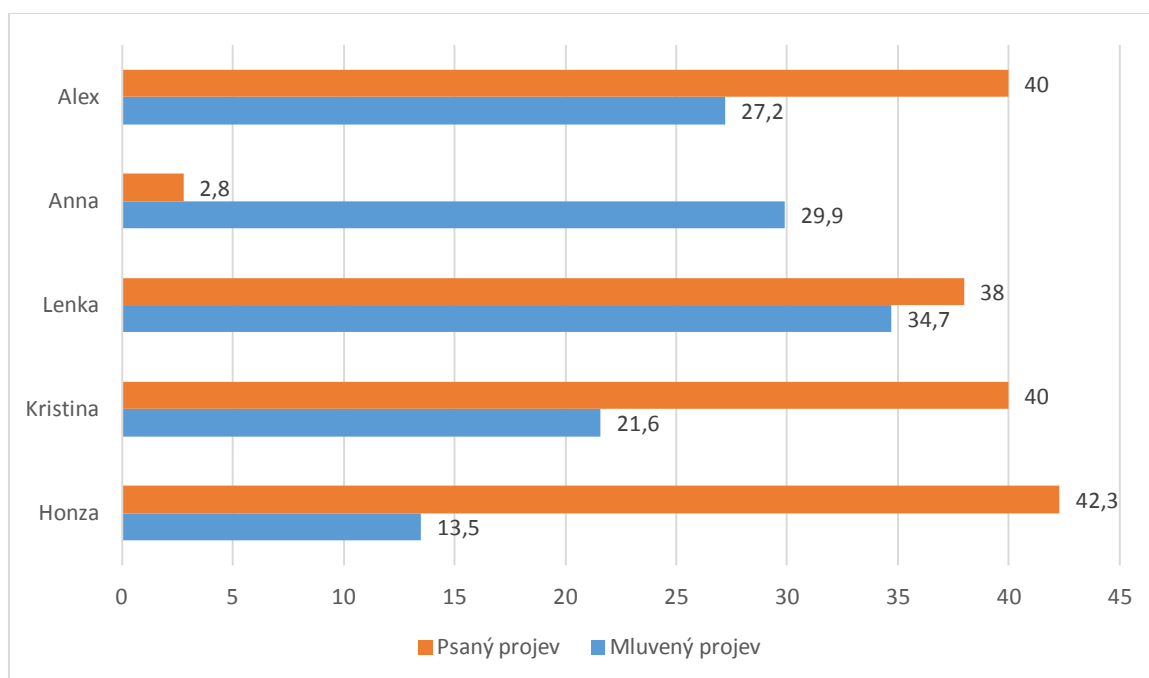
Kristina vytvořila rovněž velmi krátké projevy ve srovnání s Lenkou a Alexem, ve formálně laděném prvním textu opakuje pro motivační dopis naprosto stěžejní plnovýznamová slova (*životopis, zkušenosti* apod.). V dopisu kamarádce jsou stejnými slovy především sloveso „být“ a prepozice. I v tomto projevu bohužel musíme brát data z rezervou kvůli délce projevu.

Honza v projevu Čekání na autobus měl poměrně vysoké procento opakování struktur (24,3%), zčásti to byla výplňková slova, slovesa pomocná, prepozic jen málo, zato poměrně velké množství slov plnovýznamových a klíčových pro příběh (*autobus, přijel, práce*). Vysvětlení je do jisté míry možné takové, že mluvčí se vůbec nemusel zaměřovat na plynulost nebo formu, jakou příběh předává, a tak veškerou pozornost zaměřil na co největší množství informací. Při snaze vzpomenout si pak často opakoval slova, která už zazněla, aby vyplnil časovou mezeru, kdy se snažil vybavit další detaily.

Počet slov u mluvených projevů se u dvou zkoumaných mluvčích téměř shoduje a údaje se od sebe odchyľují v řádu několika jednotek: Anna produkovala v nahrávce Čekání na autobus 229 slov, v nahrávce Kristiny bylo slov 228. Aby se ale daly lépe srovnat výsledky všech, spočítala jsem nejen opakující se konstrukce v celém projevu, ale z tohoto údaje jsem zjistila také počet stejných slov na mnou určenou délkou textu, jako celkový počet slov jsem zvolila 200, protože jej dosáhli všichni mluvčí a dobře se s tímto číslem v analýze pracuje.⁸⁰ I když ani po tomto kroku bohužel nejspíš nezískáme zcela relevantní data, protože v krátkém projevu se obecně lépe udržuje lexikální rozmanitost. Proto budou skóre mluvčích, kteří vyprodukovali výrazně méně výpovědí, vizuálně působit i výrazně lépe. Pro ilustraci uvádím procento opakujících se částí psaných textů⁸¹ a textu mluveného:

⁸⁰ Stejně dobře poslouží údaj v procentech, jenž je také v tabulce uvedený.

⁸¹ Vypočtené aritmetickým průměrem z obou měření.

Čas, který mluvčí potřebovali na přečtení textu, je zajímavou proměnnou v tomto měření, již lze vhodně vztáhnout k výsledkům. Alex se textu věnovat celé čtyři minuty, ostatní mluvčí dvě a půl minuty, Kristině dokonce stačila pouze minuta a půl. Lze tedy předpokládat, že si Alex text přečetl záměrně velmi pečlivě nebo dokonce dvakrát, přestože podle instrukcí tak měl učinit jen jednou. Na druhou stranu nečte tolik často jako ostatní účastníci výzkumu a mívá problémy s pozorností, což by také mohlo hrát svou roli. Doba věnovaná vlastní reprodukci čteného textu je rozdílná: nejméně času převyprávěním strávili Anna s Alexem⁸², o něco více Kristina⁸³, nejdéle se pak snažila čtený text přiblížit Lenka.⁸⁴ Při porovnání s rodilým mluvčím nikoho nepřekvapí, že doba reprodukce byla kratší než u účastníků výzkumu⁸⁵, prvotnímu čtení ale věnoval téměř stejné množství času jako Kristina.

Závěrem bych chtěla ještě dodat, že nesporně v povaze všech typů projevů jednotlivých mluvčích hraje významnou roli také jejich osobnost, vzdělání a prostředí, ve kterém se pohybují. Anna, Lenka i Kristina mají buď ukončené, nebo ještě probíhající vysokoškolské vzdělání, musí pracovat s odbornými pracemi a složitějšími texty, v mnohem větší míře tedy přijdou do styku s kondenzačními konstrukcemi, opisným pasivem a dalšími složitějšími tvary v češtině. Alex používá výhradně nespisovnou mluvu, v práci ve své stavební firmě si s ní rovněž vystačí. Dopředu odhaduji, že právě on bude mít mnohem vyšší skóre především

⁸² Shodně 1 minuta 35 sekund

⁸³ 1 minuta 46 sekund

⁸⁴ 2 minuty 21 sekund

⁸⁵ 1 minuta 20 sekund

při zaměření na plynulost mluveného projevu, jíž se budeme věnovat v následující podkapitole.

3.2.2. PLYNULOST

Jazykovou plynulost budu na rozdíl od komplexnosti posuzovat pouze na základě mluvených textů, do výzkumu plynulosti zahrnuji všechny mluvené projevy, jež se mi podařilo získat. U vybraných proměnných výsledná data srovnám s výsledky rodilého mluvčího, jenž zpracuje stejnou úlohu. Od tohoto porovnání si slibuji především vhodné nastavení hranice frekvence hesitačních zvuků a obecně jevů narušujících plynulost a také posouzení kvantity přiměřeně dlouhé funkční pauzy. Účastníci výzkumu volí většinou rychlejší tempo řeči a jejich pauzy nebývají ani u nepřipravených projevů delší než v literatuře doporučené čtyři sekundy.

Nejprve se budu věnovat tempu řeči všech mluvčích a délce a počtu pauz, délce projevu bez pauzy. Profil plynulosti češtiny pak dokreslím posouzením frekvence reformulací projevu, opakování struktur, falešných začátků, užívání hesitací a nedokončených výpovědí.

Tempo řeči vyjádřené v počtu slabik za minutu u projevu Čekání na autobus měřím vždy minutu od začátku projevu, ostatní mluvené projevy jsou delší, některé z nich přesahují deset minut. Pokusím se tedy vybrat vždy 2x jednu minutu z každého projevu v takovém místě, kde do interakce vůbec nevstupuje výzkumník⁸⁶ a produkuje pouze zkoumaný mluvčí. Tak bude navíc možné porovnat rovněž změnu plynulosti v průběhu času a potencionální vliv délky projevu na plynulost. Výsledky jsou shrnuté v následující tabulce:

⁸⁶ Anebo je jeho vstup minimální.

Mluvčí ↓	Text→	Čekání na autobus	Mluvený projev 1	Mluvený projev 2
Alex		213 slabik/min	Ideální dovolená 347 slabik/min (03:03-04:03) 310 slabik/min (11:49-12:49)	Cizinci v Čechách 326 slabik/min (01:33-2:33) 327 slabik/min (11:24-12:24)
Anna		198 slabik/min	Moje práce 178 slabik/min (0:51-1:41+01:57-02:07) ⁸⁷ 158 slabik/min (3:52-4:52) ⁸⁸	Můj život v ČR 221 slabik/min (5:08-5:32 + 5:39-6:15) ⁸⁹ 186 slabik/min (11:19-12:19) ⁹⁰
Lenka		141 slabik/min	Moje práce 230 slabik/min (0:48-1:48) 244 slabik/min (2:19-3:00 + 3:11-3:30) ⁹¹	Cizinci v Čechách 227 slabik za minutu (0:20-1:20) 257 slabik/min (14:56-15:56)
Kristina		174 slabik/min	Recept 175 slabik za minutu (3:02-4:02) 216 slabik za minutu (6:34-7:34)	Ideální dovolená 254 slabik za minutu (3:36-4:36) 236 slabik za minutu (8:05-9:05)
Rodilý mluvčí		260 slabik/min	neměřeno	neměřeno

Nepodařilo se vysledovat pro všechny mluvčí obecně platnou signifikantní tendenci k poklesu počtu slabik za minutu současně s postupující délkou projevu. Tento předpoklad naplnila v obou projevech pouze Anna (178→158; 221→186) u některých mluvčích se dokonce objevil opačný postup, jako by se spíše postupem času „rozpovídali“, možná byli později uvolněnější a opadla nervozita. Počet slabik se ke konci projevu více snižoval v jednom projevu Alexe (347→310) a v jednom případě také u Kristiny (254→236).

Když se zaměříme na první text, a to reprodukci textu Čekání na autobus, uvidíme, že údaje o počtu slabik na minutu do jisté míry odpovídají době, jakou daní mluvčí strávili v ČR. Nejpriznivější frekvenci má zcela očekávaně Honza, z nerodilých mluvčích je zde pak nejdéle

⁸⁷ Dohromady 1 minuta.

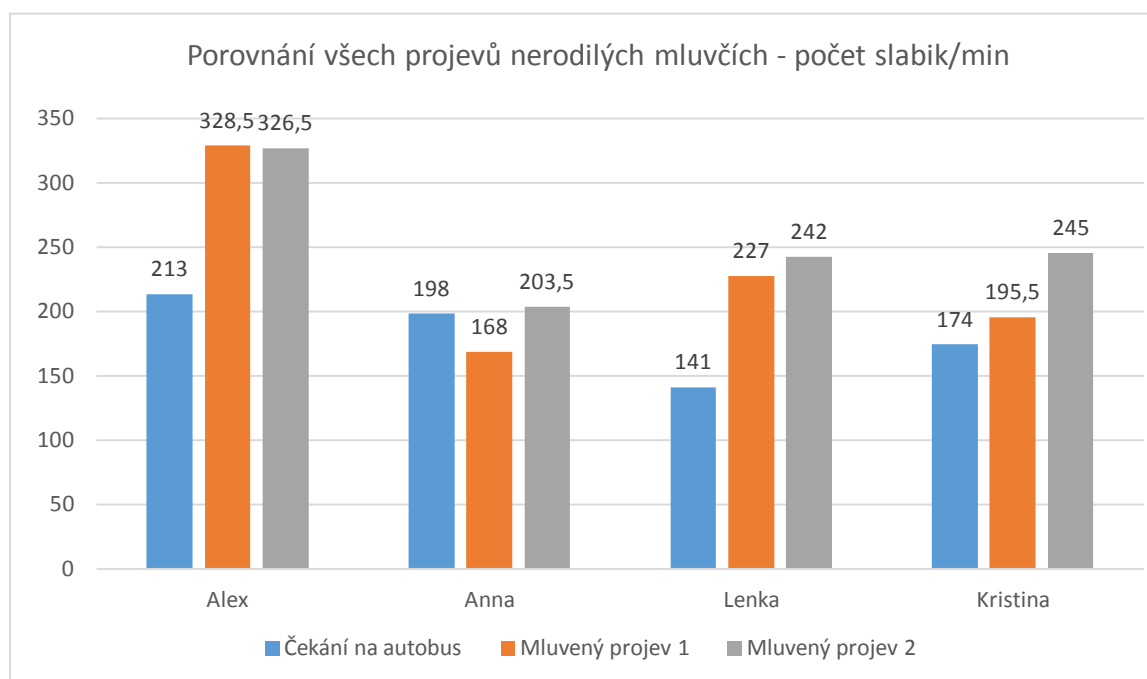
⁸⁸ Výzkumník sice dvakrát do projevu mluvčího vstoupil jedním slovem, v obou případech ale mluvčí nepřestal mluvit a výpovědi obou aktérů se překrývaly.

⁸⁹ Dohromady 1 minuta.

⁹⁰ Opět došlo k jednoslovnému přerušení ze strany výzkumníka, ale Anna mluvila současně s ním, je tedy ponecháno v původním znění a nevynechává se projev výzkumníka.

⁹¹ Dohromady 1 minuta.

Alex, jeho pobyt přesahuje šestnáct let, druhý nejdelší čas tu strávila Anna, a to sedm let. Kristina žije v Čechách „jen“ necelé dva roky, přesto je plynulost jejího projevu v tomto projevu na vyšší úrovni, než je tomu u Lenky. V dalších dvou projevech, kde si všichni mohli zvolit nejvíce vyhovující téma, se však doba pobytu v České republice do výsledků na první pohled tolik nepromítá. Vysvětlením může být právě možnost zvolení si tématu, nepředpokládám, že si některý z mluvčích vybral tematickou oblast, o které nedokáže příliš dlouho mluvit. Pro lepší přehlednost výsledků a porovnání všech tří projevů uvádím proměnnou navíc ještě v grafické podobě se znázorněním všech tří textů.⁹²

U Alexe se mi podařilo vybrat v obou případech část ze začátku a z téměř konce projevu, protože jako mluvčí byl velice samostatný a nepotřeboval asistenci v podobě doplňujících a návodných otázek apod. Je patrný velký odstup ostatních mluvčích od Alexe vzhledem k počtu slabik za minutu, a to dokonce ve všech třech projevech. Svůj vliv na to má zcela jistě také jeho rychlé tempo řeči, navíc výběr tématu byl o dost emotivněji zabarvený než v ostatních případech.⁹³

Anna naopak měla problém souvisle mluvit bez přerušení nebo pomocných otázek minutu a déle, ve dvou případech bylo tudíž potřeba vyjmout kratší úseky, kdy „pomáhal“ výzkumník, a navázat dalším kratším projevem Anny. V jejím případě je zde jasně vliv

⁹² Pro lepší orientaci v grafu uvádím u mluveného projevu 1 a mluveného projevu 2 vypočtení aritmetický průměr z obou měření.

⁹³ Alex je vášnivým horolezcem a téma Cizinci v České republice pro něj bylo osobní s ohledem na to, že předchozí dva roky se intenzivně snažil o získání českého občanství, navíc se často pohybuje mezi ruskými mluvčími cizinci a žije v Praze, kde se lze s jinou kulturou setkat na každém kroku.

skutečnosti, že se příliš s Čechy nestýká, ačkoliv v Praze žije několik let a hodlá zde dále i zůstat, rodinu, partnera i přátele si vybírá spíše z ruský mluvící komunity, s češtinou nepřichází tedy souvisle do styku.

Projevy Lenky vykazovaly velkou roztržitost s postupující délkou projevu, proto jsem byla nucena ke komparaci vydělit dva úseky, jež od sebe odděluje necelá minuta času, nepodařilo se mi zachytit část z konce projevu. Obecně se v obou jejích textech objevila tendence ke stoupajícímu počtu slabik v čase. Povahou měly Lenčiny nahrávky více dialogický charakter než u ostatních. Na téma Cizinci v Čechách mluvila emotivněji a tedy také rychleji.

Kristina překvapila svou plynulostí, očekávala jsem kvůli délce pobytu nižší údaj o počtu slabik. V popisování oblíbeného receptu dokonce během hovoru zvýšila údaj o více než čtyřicet jednotek (175→216). Výhodou jistě byla její otevřenost a uvolněnost, ani na začátku nahrávání jsem nezaznamenala nervozitu. Druhý nahrávaný projev, popis dovolené ve Vídni, byl pro Kristinu silným zážitkem a díky tomu se rychle odpoutala od pozornosti k formě projevu a zaměřila se na zprostředkování významu.

Pokud bychom se pokusili propojit výsledky z opakujících se konstrukcí z měření komplexnosti projevů a počítání slabik za časový údaj, není překvapením, že mluvčí, kteří opakovali slova o něco více⁹⁴, nyní vykazují vyšší hodnoty v počtu slabik za minutu. Naproti tomu u Lenky došlo k mírném propadu ve vzájemném srovnání, její projevy byly sice suverénně nekomplexnější, na druhou stranu se snížil počet slabik za minutu. To je jasný náznak potvrzení hypotézy o tom, že komplexnost se snižuje při položení důrazu na plynulost jazykového vyjádření. U všech mluvčích se potvrdilo, že při potřebě co nejvíce plynulého projevu a současně nedostatku času na jeho přípravu sahají po dobře automatizovaných a známých konstrukcích a naopak se vyhýbají složitějším jevům.⁹⁵

Dále jsem se zabývala způsobem, jakým mluvčí používají ve svých mluvených projevech pauzy. Ellis uvádí, že vhodnou hranici, které odděluje dysfluency projevu od funkční pauzy, lze stanovit na čtyřech sekundách (ELLIS, 2005). V projevech, které jsem s mluvčími nahrála, se však pauzy delší než deklarované čtyři sekundy objevovaly poměrně zřídka. Proto jsem se rozhodla porovnat pauzování nerodilých mluvčích s rodilým v projevu Čekání na autobus a na základě toho teprve vyvodit kritérium, dle kterého budu při hodnocení postupovat.

⁹⁴ Alex a Kristina měli 40% stejných slov.

⁹⁵ V projevu Čekání na autobus je rozdíl hlavně v omezení podřadných souvětí a menší lexikální rozmanitosti.

Mluvčí	Celková délka pauz (sec)
Alex	59 sec/1 min 35 sec
Anna	69 sec/1 min 35 sec
Lenka	108 sec/2 min 21 sec
Kristina	74 sec/1 min 46 sec
Honza	26 sec/1 min 20 sec

Jak je z tabulky patrné, rodilý mluvčí pauzuje několikanásobně méně často než všichni ostatní.

V Honzově projevu se objevují pauzy dlouhé jednu a dvě vteřiny, proto jsem se rozhodla, že za nestandardní pauzování budu nadále považovat ticho v trvání 3 sekund a déle. Opět jsem porovnála pauzy ve zcela nepřipraveném mluveném projevu,

posuzovaly se parametry v daném časovém horizontu.⁹⁶ Výsledky jsou následující:

Mluvčí	Počet pauz/min	Průměrná délka pauz	Délka projevu bez pauzy ⁹⁷	Pauzy ≥3 sec
Alex	14	2,7 sec	47 slabik	6: 4x 3 sec, 1x 4 sec, 1x 6 sec
Anna	17	2,9 sec	29,8 slabik	8: 3x 3 sec, 4x 4 sec, 1 x 6 sec
Lenka	18	2,9 sec	22,8 slabik	7: 4x 3 sec, 2x 5 sec, 1x 7 sec
Kristina	17	2,4 sec	20,4 slabik	9: 8x3 sec, 1x 4 sec
Honza	16	1,4 sec	260 slabik ⁹⁸	-

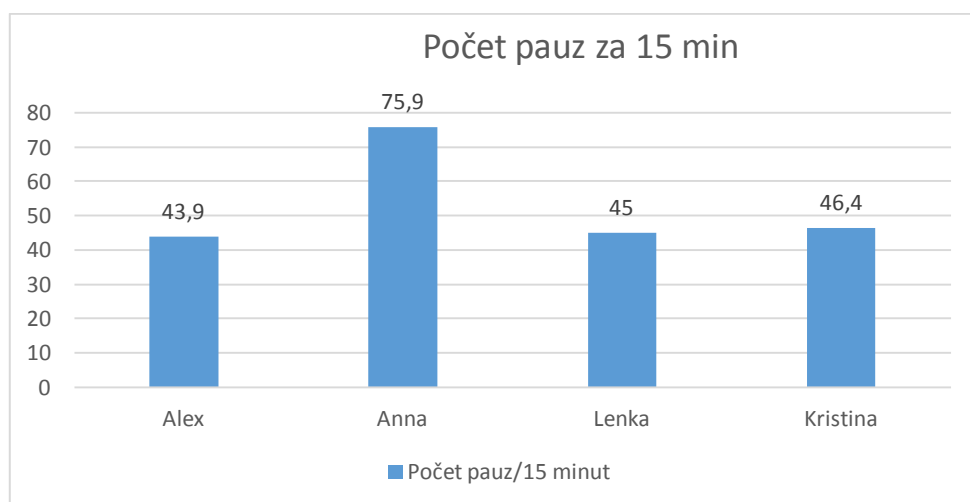
Jak je zřejmé z přehledu, délka pauz je podle očekávání na nižší úrovni u rodilého mluvčího češtiny, který sice do projevu vložil pauz více, všechny se však vešly pod hranici tří vteřin. Nejvyšší údaj o průměrném trvání pauzy mají shodně Anna a Lenka. Všechny ženy uplatňují podobný postup, když si nemohou vzpomenout na český výraz, což následně velmi ovlivňuje u délku pauzy, na problematickém místě se totiž více či méně „zaseknou“ a dlouho se snaží si slovo vybavit (*jak to říct, jak ono se to nazývá, nevím jak to říct*). Anna i Lenka si delší dobu snaží vzpomenout, a až potom hledají ekvivalent nebo opisnou formu, Kristina častěji zkouší danou věc popsat. Alex s vybavováním si českých slov standardně nemá problém, a pokud přece, bez nápadnější odmlky je parafrázuje. Rovněž se při zaměření na pauzy především na datech Lenky a Alexe potvrzuje domněnka, že plynulost projevu se snižuje se vzrůstajícím důrazem na jeho komplexnost a naopak.

⁹⁶ Vždy první minuta z projevu Čekání na autobus.

⁹⁷ Průměrné množství slabik mezi dvěma pauzami většími než 3 sec včetně.

⁹⁸ V projevu nebyla nalezena pauza delší než 3 sekundy.

Oba mluvené projevy, u nichž si mluvčí sami vybírali témata k hovoru, zde slouží pro bližší posouzení umístování pauz u konkrétních mluvčích. Alex v textech udělal celkem 79 pauz v délce tři vteřiny nebo více. Zdá se to jako velké množství, je nutné však brát v úvahu, že doba, za kterou vytvořil tolik pauz, má trvání 27 minut čistého času⁹⁹. Naprostá většina jeho pauz má délku 3 s (64x), objevují se ještě 4s (10x) a 5s (5x) odmlky. Anniny texty vykazaly 86 pauz, z toho 37x 3s, 19x 4s, 7x 5s, 5x 6s, 5x 7s, jednou dokonce 10s a dvakrát také 11 vteřinová pauza. U Anny se jako u jediné objevují pauzy delší než pět vteřin za 17 minut. Lenka využila pauzy s délkou 3 s (47x), 4s (8x) a 5 s (2x), dohromady tedy 57 pauz za 19 minut. Poslední mluvčí, Kristina, do projevu vmísila pauzování za 16 minut 30 vteřin celkem 51 chyb, a to dokonce pouze v délce 3 (44x) a 4 s (7x). Protože se délka projevů liší, v následujícím grafu uvádím počet pauz za patnáct minut mluvení, což je čas, kterého se v obou textech dohromady podařilo dosáhnout všem účastníkům výzkumu.

Jako poslední zbývá v této podkapitole vyhodnotit užívání dysfluenčních prvků v projevech. Znovu jsem použila projev Čekání na autobus a opět je možné srovnávat výsledky s rodilým mluvčím.

Alexův projev je typický vycpávkovými slovy (zde především *prostě*, v jeho běžné komunikaci často také výraz *jakoby* nebo *jinak*), po kterých zpravidla následuje kratší pauza a další myšlenka. Je tedy pravděpodobné, že nadbytečným výrazem mluvčí získává čas na přípravu další výpovědi nebo výrazu. Jednou mluvčí provedl nahrazení určitých struktur (*do-na který; kam- nákladák*), celkem dvakrát použil hesitační zvuk¹⁰⁰, objevily se také reformulace (*že mu že se zpozdi; nevším že to je to není dvanáctka*) a nedokončená výpověď (*co se s že měl špatny den*).

⁹⁹ Tedy času, kdy mluvil jen mluvčí, nikoliv výzkumník.

¹⁰⁰ Což je poměrně nízká frekvence, jak se ukáže dále.

Anna o poznání více užívala hesitační e:¹⁰¹, našla jsem rovněž příklad falešného startu (*přijel když přijel do práce*), často docházelo k opakování spojky *a*, v jednom případě byl zopakován začátek slova (*postříkalo ho š: tou špinavou vodou*), v druhém došlo k nahrazení (*a ř- ten tomaš*). Anna má rovněž tendenci během projevu verbálně posuzovat své nesnáze s češtinou (*myslím že tam bylo napsáno*).

Lenčin mluvený projev je mezi ostatními dobře rozpoznatelný hojným užíváním opakování slov nebo dokonce sousloví (*tomaš tomaš; přejel přejel nákladový vůz nakladový vůz; celý tomaš- celý tomaš, co se s ním s ním stálo*), přičemž velmi často Lenka mezi opakování vkládá pauzu *špinavy z deště (3 s) špinavy z deště; kvůli tomu (2 s) kvůli tomu, přišel později do práce (5 s) nepřišel do práce (5 s) (smích) ne nepřišel do práce (2 s) ne přišel do práce později*). V menší míře pak Lenka využila hesitační zvuky¹⁰² a opravy (*normálně do něho (3 s) sedl (2 s) nebo zašel*), stejně jako Anna občas vkládá do projevu vlastní komentář (*jak to říct*).

Kristina z nerodilých mluvčích nejčastěji sahá po hesitačních vyplňovacích zvucích, méně často nahrazuje jednotky ve svém projevu (*byl už s- rozzlobenej*) nebo produkuje falešné začátky (*a ře- a tomaš*). V jednom případě si také rozdělila dlouhé slovo na dvě poloviny pro jistější výslovnost (*spolu (1 s) pracovníci*)¹⁰³. Našla jsem pouze jeden doklad opakování slov (*sedl sedl se*) a opět několik komentářů k vlastnímu ovládnutí češtiny (*já si nepamatuju*).

Honza v zastoupení hesitačního e: předčil všechny ostatní, v projevu dlouhém necelou jednu a půl minutu se vyskytlo sedmkrát. Velmi častou taktikou pro získání času na naplánování další výpovědi se pro Honzu stalo opakování (*číslo číslo dvanáct; silně silně pršelo; toho toho naštvání; a chtěl chtěl jet; to ho zase zase naštválo; přijel další (1 s) další autobus; nastou- nastoupil nastoupil; konec konec brna; se snažil dovolat dovolat*), falešné začátky spíše výjimečně (*se z- se zbavil*).

¹⁰¹ Celkem pětkrát v textu.

¹⁰² Dvakrát.

¹⁰³ To zopakovala i v jednom z dalších mluvených projevů – hláskováním slova *ve-přo-vé-ho*.

3.2.3. SPRÁVNOST

V této podkapitole využívám jednak chybovou analýzu psaných i mluvených projevů nerodilých mluvčích zaměřenou na jevy, které dělají často rusky mluvícím studentům češtiny problémy. Budu se pozastavovat nad vlivem výchozího jazyka na chybování, zaznamenávám pouze odchylky s tendencí k systémovosti. Zařazeny mohou být rovněž chyby, jichž se mluvčí dopustili mimo vlastní nahrávání, ale při běžném projevu je opakovaně produkují.¹⁰⁴ Vlastní část pak tvoří odchylky, které mluvčí následně sám opraví. Další formou zkoumání přesnosti jsou testy gramatické správnosti, které změní explicitní znalosti účastníků výzkumu o systému češtiny, dále také mohou potvrdit nebo vyvrátit systémovost některých odchylek nalezených v části věnované chybové analýze.

Nejčastější systémové chyby nalezené v projevech mluvčích jsem shrnula do následujících několika přehledů¹⁰⁵:

¹⁰⁴ Používat budu pro takové odchylky značku #.

¹⁰⁵ Každému mluvčímu je z důvodu přehlednosti věnována jedna tabulka, v níž zaznamenávám ty nejdůležitější odchylky na všech úrovních jazyka. Z důvodů rozsahu práce neuvádím vzhledem k množství chyb všechny odchylky, ale pouze výběr.

Chyby v projevech Alexe		
Typ chyby	Psané projevy	Mluvené projevy
Délka vokálů	dobry, uchazim, misto, vase firme, predat, aktivne, nekolika, bystry, prište, obleknout	ktery, naštvánej, jáсны, zpozdi, strašně, viš, takovy, problem, normálního, stul, samozřejmě, úplně, zakotvěny, zapracovat, aklimatizace, stravování, nejdražší, hlavně, vzáli, česky, luxovat, času
Vokalizace prepozic	začnu v 3 ráno	v vaříči
Měkká výslovnost konsonantů	-	mit', stat', chiba, vžd'icky, kd'ibych, kd'iby, kd'ibychom
Spodoba znělosti	bes tebe	kebapu
y/i	užitečných, syrky, at mam syly	fizicky, dyvadlo, ,inteligentnyj, rozdyl
s/z	stratil, nestratim	-
Výpůjčky z L1	možno	-
Nespisovnost	v logistickym oboru, že si nemoh ject,	řek, vytáh, sou, nevím, jinym, instruktorama, takovej, vod, furt, naroděj, dvojitej
Jmenný rod	-	#ten minimum
Slovesný vid	-	totalně sem zmrz
Shoda	ve vaše firme	to byl moje první, bylo větší zima, bylo dobra parta, to bude amatéři
Zvratné se/si	ucházim o místo, měl jsem vzít nakonec ty ponožky, dam nějakou kaši, musím se ještě zdřimnout	pak sme učili, se mi začaly záda bolet (2x), každý furt představuje, #už nepamatuju, že sem koupil nějaký pořadný věci, protože ty věci oni kupovali, jednou za pul roku koupili kalhoty, koupil sem novy kalhoty, spoustu lidi pučí půjčku, vzali sme na sebe, já na to dávám pozor, oni neberou vodu, se na nic nehrali, já sem všim, von chtěl vzít hypoteku
Tvoření slov	-	brněnec, brněnce, už sou v to vyrostaný, ale ty rusi
Chybné užití slov	-	bavili nas, prvé, sjezdovka, on nábid ponese někdo láno, sem zase jel do metra, to je úplně blbost, výživnou hodnotu
Osobní zájmena	-	on mu řidič řek že, když on roztaje, ja sem rád že on mi občas pučí
Pomocné sloveso být	-	všechno vzal na sebe, ty co inteligentny, to akorát nevyhoda, my čekali, ja tam hlavně zjistil, to veškery tajemstvi
Vazby	ovladam nekolika jazyky	vytáh lístek jako připravil, dorazil sem v brno, což mi přide blbost, oni učili, já to nechci využívat, jezdi na x-šestce , položil hlavu na to o to o sedadlo, fakt se s nim dobře chovat, o ty kasičce
Slovosled	trochu mam omrzle nohy	to jenom za značku plátiš, jsem pak se ptal, oni zase některý nechtěj se učit, nebo na vaříči může se vářit

Na pohled je u psaných projevů Alexe patrné, že mluvčí má problémy především s kvantitou vokálů, které v textech většinou řeší tím, že se délkám vyhýbá a nepíše je vůbec, tedy ani u slov, jimž v mluveném projevu délku přidává. Jde o vliv výchozího jazyka, kde délka není významotvorná a přízvuk naopak ano, navíc je pohyblivější.¹⁰⁶ Přibližně v polovině přízvukových odchylek je akcent položen na předposlední slabiku slova, jak je to časté právě v ruštině. Pravidelně to platí pro slova delší (*naštvánej, aklimatizáče, stravování, luxovat*),¹⁰⁷ důraz na první slabiku slova vkládá Alex spíše u slov kratších (*jásny, vzáli, česky, času*). V ostatních případech je přízvuk rozhozen náhodně, někdy se objevuje více variant jednoho slova (srov. *aklimátizace x aklimatizáče*), což svědčí o tom, že mluvčí s přízvukem manipuluje nahodile. U vybraných slov (*času, každý, máso, nějaký, nejdrážši*) můžeme uvažovat o vlivu ruštiny, na dané slabiky by Rusové přízvuk položili.¹⁰⁸ Když se vrátíme ke kvantitě vokálů, je v projevech patrná nekonzistence, dochází spíše k jejich krácení¹⁰⁹, menšinově též prodloužení. V hláskoslovné oblasti se objevily nevokalizované prepozice (v *3 ráno, v vaříči*), zaznamenala jsem i „ruskou“ změkčenou výslovnost konsonantů (*mit', stat', chiba, vždicky, kd'iby*¹¹⁰). České *ě* mluvčí někdy neužívá, chyba je nejpatrnější u adverbii (*samozřejmě, úplně*), frekvence u adjektiv a substantiv je již nižší, v jednom případě se objevuje nadužití *ě* ve slově *zakotvěny*.¹¹¹ Od českého standardu se odlišuje také rozdíl ve výslovnosti *y* a *i* (*dyvadlo, inteligentnyj*¹¹²), v psaní také vidíme problém se *s* a *z* (*stratil, nestratim*), což je může být problém i pro rodilé mluvčí. Poslední chybou na úrovni hlásek je spodoba znělosti, mluvčí někdy produkuje tak, jak slyší (*bes tebe je tu nuda*).

Morfologicky je Alexův projev vyznačuje spíše použitím obecné češtiny a tedy zařazením nespisovných koncovek a tvarů (*sou, vod, jinym, instruktorama*), zajímavý je však kontrast s některými spisovnými tvary (*do určitého věku, nějaký autobus jinej, takovy ten vtipnej*). Ve jmenném rodu se ukázala pouze jedna odchylka (*ten minimum*) vysvětlitelná vlivem ruštiny. Rovněž vidová chyba *sem zmrz* má v ruském protějšku vysvětlení; zde existuje totiž pro českou vidovou dvojici *mrznout-zmrznout* stejný ekvivalent. Občasné problémy se shodou nejsou v projevech ustálené a přisuzují je vlivu spontánnosti projevu. Když si mluvčí není jistý, užívá tvary pro neutra, jež jsou jím nejspíš vnímány jako

¹⁰⁶ Přízvuky jsem do textů nevyznačovala, obecně je mluvčí pokládají do délek.

¹⁰⁷ Delší slova jsou zároveň někdy ovlivněna pravidlem jednoho slovního přízvuku v ruštině; když mluvčí položí důraz správně na první slabiku, nevysloví už délky u následujících slabik.

¹⁰⁸ Ze svých zkušeností s dalšími mluvčími mohu potvrdit velmi podobné přízvukování.

¹⁰⁹ Některé případy krácení nebo vynechání písmen jsou spíše obecněčeské varianty (*nevim, jinym*).

¹¹⁰ Různé varianty slova se objevují hned několikrát.

¹¹¹ Nerovnoměrnost v užití *e* a *ě* ukazuje spíše na nahodilé vkládání než na systematické chyby

¹¹² Zde navíc mluvčí použil koncové změkčení, které má v ruštině obdobu v písmenu *й* [j].

univerzální (*bylo větší zima, bylo dobra parta*). V jednom případě Alex přizpůsobuje koncovku slova výrazu předchozímu (*byl v suchu a v teple*), což je ale opět běžné i u Čechů.

V lexiku se objevují i expresivní výrazy (*nákladák, nasranej*), dominantní chybou však je chybné užití zvratných zájmen, přednostně jejich vypouštění (*ucházím o místo, měl jsem vzít nakonec ty ponožky*), ale i špatný výběr (*musím se ještě zdřímnout*) nebo nadužití (*se mi začaly záda bolet*). Mnoho ze zachycených odchylek je vysvětlitelných mezijazykovým transferem (*nějak už nepamatuju, jednou za pul roku koupili kalhoty*). Problémy má Alex stabilně s tvořením obyvatelských jmen, užívá nespisovnou koncovku *-ák*¹¹³ (*pražák a #brňák*), opakovaně nesprávně vytváří obyvatelské jméno *brněnec*, další odchylkou je spojení *ale ty rusi sou tady*. Na česká slova užitá v chybném významu lze narazit nejvíce při nižší soustředěnosti (*bavili nas* ve významu líbili se nám, *prvé místo* zaprvé, *sjezdovka místo lanovka*, *on nábid ponese někdo láno* místo zeptal se, *výživnou hodnotu*), přičemž většina špatně užitých výrazů se neopakuje.

Na úrovni syntaxe Alex někdy produkuje po vzoru ruštiny více osobních zájmen v podmětu, nikoliv však v takovém rozsahu, jaký jsem očekávala. Také se slovesem *být* pracuje jako ve výchozím jazyce (*ty co inteligentny, to akorát nevyhoda, my čekali*). Pokud jde o vazby mezi slovy, jsou opět často dány typem projevu a navíc se jich někdy dopustí i Češi (*já to nechci využívat*). Kontaminace vazeb ve spojení *do tý kasičce* (*do tý kasičky + v tý kasičce*) může být do jisté míry také ovlivněno ruštinou, kde se předložkou *в* vyjádří význam „kde“ i „kam“.¹¹⁴

¹¹³ Konkurojící spisovnou koncovku *-an* neužívá mluvčí vůbec.

¹¹⁴ Například в магазин [v magazin]= do obchodu

Chyby v projevech Anny		
Typ chyby	Psané projevy	Mluvené projevy
Kvantita vokálů	váši, s práci, nevádi	čekál, další, ási, podnikáni, frekventovány, zaměstnánce, času, strašně, studovat, vzáli, studovala, česky, možný, vádi, povídala, zajímavé, mláde, povolení, sportovala, všechno
Měkká výslovnost	-	cestovat
Nespisovnost	-	vo tím, zajímavý, usmívaj, říkaj, vodsud', podlehaj
Jmenný rod	-	ten studium
Slovesný vid		chci se rozšířit rozšiřovat
Zvratné se/si	jsem trochu odpočinula	pak sedl do dalšího autobusu, pečoval se o ně, chci se rozšířit, pořád sme si to jako motivovali, se povídat a kamarádit
Tvoření slov	těšíjí se, se hodně lišíjí	-
Záměna slovních druhů	jsou nádherné ozdobený, tady je skvělý	-
Shoda a chybné jmenné tvary	prošli jsme (s kamarádkou)	sme otevřene, malo obchodu mají otevřeno, dva zkouškové období, to je těžko otázka, první půl roka byly dost těžko, na ty různé špatny časy, s projektem které
Osobní zájmena	-	tak on čekal na další
Vazby	společnost mi zaujala, podělit svými zážitky, odpočinula od práci, napiš něco o sebe	sme hledali dodavateli, napadlo nam, práce s květiny, že se ti všude budou usmívat, přijdeš v obchod a tebe se usmívaj
Slovosled	-	před rokem a pul otevřela sem květinářství, sedum let co sem tu mohla bych už mluvit líp

Anna v mnohých chybách následuje předchozího mluvčího, vizuálně tabulka působí dojmem, že chyb je méně, musíme vzít nicméně v úvahu rozdílný rozsah projevů obou mluvčích.

V oblasti hláskosloví je opět vidět nejistota v umísťování délek k vokálům, ještě výrazněji než Alex u delších výrazů délku i s přízvukem dává na předposlední slabiku (*podnikáni, zaměstnánce, studovala, zajímavé, sportovala*), dvouslabičná slova bez výjimky mají položený důraz na první slabice (*ási, času, vádi, váši*). Ruštinou jsou zasažené i změkčené konsonanty (*cestovat*).

Morfologie je ovlivněná nespisovným jazykem, i když Anna v dotazníku uvedla, že používá spisovnou češtinu. U chyby *ten studium* je pravděpodobné ovlivnění prvním jazykem, často se v češtině a ruštině stejné slovo odlišuje pouze rodem (*tramvaj, univerzita*). Ruština maskulinum až na výjimky rozpozná podle tvaru 1. pádu sg., ve většině případů je koncovkou souhláska, popř. měkký znak, což mohlo pro Annu indikovat maskulinitu slova. V oblasti slovesného vidu znovu narazíme spíše na nekonzistentní kombinování správných a chybných variant (*chci se rozšířit rozšiřovat*).

Zvratná zájmena působila Anně poměrně často problémy, v některých případech ale nejsou chyby systémové, ale spíše indikují nejistotu v jejich užití (*pak sedl do dalšího autobusu x sedl si*), hlavní tendencí je ale nadužívání (*pečoval se o ně, chci se rozšířit*), často také záměna *se* a *si* (*pořád sme si to jako motivovali, se povídat a kamarádit*). V procesu tvoření slov jsem našla chyby při tvoření třetí osoby plurálu dvou sloves (*těšijí se, hodně se lišijí*). Dvakrát byly zaměněny slovní druhy, vždy jde o vyměnění adjektiva a adverbia (*jsou nádherné ozdobený, tady je skvělý*), především druhou odchylku lze ale interpretovat více způsoby; mluvčí se chyby mohla dopustit jednak právě vložením adjektiva na místo adverbia, jednak ale mohla zapomenout vložit „to“.

Syntaktická shoda se od normy odchyluje v několika případech, jednou ve shodě podmětu s přísudkem (*s kamarádkou prošli jsme*), v mluvených projevech se někdy Anna stejně jako Alex uchyluje k použití středního rodu, pokud se nemůže rozhodnout (*to je těžko otázka*), v dalších případech se mi nepodařilo vysledovat systémovost. Příčinou některých problémů se shodou je i střídavé používání spisovné a nespisovné češtiny (*na ty různé špatny časy*). Osobní zájmena Anna do projevů vkládala sice nadměrně, pouze v jednom případě to však působilo vyloženě rušivě (*tak on čekal na další*). Vazby slovesné i předložkové byly zdrojem chyb poměrně často, některé nejspíš vznikly v důsledku nekoncentrovanosti, nenašla jsem důvod, proč by měly být způsobeny vlivem ruštiny, někde se dokonce objevuje několik forem (*že se ti všude budou usmívat x přijdeš v obchod a tebe se usmívaj*). Slovosled byl v psaných textech v pořádku,¹¹⁵ v mluvených nahrávkách působí problém umístění příklonek a výsledkem je nepřirozený slovosled (*před rokem a pul otevřela sem květinářství, sedum let co sem tu mohla bych už mluvit líp*) dělající problém všem cizincům učícím se česky.

¹¹⁵ Zde ale opět hraje vliv kratší projev.

Chyby v projevech Lenky		
Typ chyby	Psané projevy	Mluvené projevy
Délka vokálů	splňují, studují (1. os.), moje, děkují, Kat'o, dobře (2x), potřeti, tyto, nechci	stálo, pracuju, vlastně, ve škole, našem, párky, trvály, cestuji, studovali, situace, zajímavý, studujeme zdármo, studenti, gramatika, pamatuju
Kvalita vokálů	-	po cele europě
Vokalizace prepozic	ve hlavním městě	-
Výpůjčky z L1	-	eto (3x), čelavěk
Nespisovnost	-	vona, ve svom,
Jmenný rod	-	s pařížem
Shoda a chybné jmenné tvary	z moje vytoužené dovolené, odjeli jsme s maminkou	svým kolegovi, svatby tady je levnější, s těmi svatbama, přes nějaké ruské agentuře, z jazykové školy, žádný česká konverzace, v dnešní době, v dnešní situaci politické, co se týče češtiny pro cizinců, z velké británie, kde je studenty erasmus, po dvou měsících
Zvratné se/si	co jsem se pro tebe koupila, doufám že ti to vše bude moc líbit.	tomaš do něho sedl, proč sem se odjela, se stráví se mnou, chci najít oficiální praxe, sem se stravila, nemáme na nic stěžovat, sem se šla na ty přímáčky, se na to pamatuju, dobře pamatuju, ani sem si nepochopila
Tvoření slov	-	zašel do autobusu
Chybné užití slov	-	byl z toho strašně zlý, nákladový vůz (2x), činzovní dům, začínala sem s fotografie, bližší dobu (v současnou dobu), musí studovat češi, proč musím v té ruské komunitě
Pomocné sloveso být	-	autobus už plný
Vazby	mají v sobě obrovskou energie a sílu	moc brzo vstávat v toto ráno, čeština nezvládám, něco pro praxe, chci nějakou praxe (4x), léto je sezóna, bydlíme v srdce evropy, přijel za práce, sem studovat
Slovosled	už v kufru mám pro tebe dárečky, cca v 14.00 h zavolám ti	mužu jenom si koupit něco k jídlu v obchodě, protože to se stálo tak strašně rychle

Lenčin projev se na první pohled od ostatních liší v tom, že do něj mluvčí zvládá umisťovat velice komplexní věty (*Zítřejší jedeme do divadla, vždyť Tel-Aviv je hlavním izraelským centrem kultury. Sídlí zde 18 ze 35 hlavních izraelských scén, včetně pěti z devíti největších izraelských divadel.*). Na druhou stranu se objevuje také řada chyb podobná

odchytkám ostatních nerodilých mluvčích. Opět jsou větší problémy s kvantitou vokálů, ale přednostně v mluvených projevech, znovu se potvrzuje sklon delší slova akcentovat na předposlední slabice (*cestůji, studujeme, zajímavý, trvály*), kratší naopak přízvukovat na jejich první slabiku (*co se s nim stálo, týto*), zdaleka však ne výlučně, spíše Lenka využívá nahodilost. V jednom případě došlo vinou prodloužení samohlásky ve slově ke změně významu (*párky-parky*), v ruštině pro slovo park existuje ekvivalent ve stejné podobě. Lenka na rozdíl od ostatních neprodukovala nevokalizované neslabičné předložky, naopak nadužila v jednom případě vokalizaci (*ve hlavním městě*). Zde mohlo dojít k přílišné generalizaci pravidla o více konsonantech na počátku slova po prepozici bez ohledu na slabikotvornost „l“, jež v ruštině znělost ztrácí.

Maskulinní koncovku ve spojení *s pařížem* mohl také ovlivnit výchozí jazyk (srov. c Парижем). Častěji bylo možné najít problémy s deklinací jmen, převážně zase v mluvených nahrávkách, takže jako hlavní důvod vidím nepřipravenost projevu. V psaných textech jsem narazila na jednu odchylku ve shodě (*odjeli jsme s maminkou*), v jednom případě chybné užití tvaru *moje* místo krátkého tvaru *mé* (popřípadě *mojí*). Nejistota u deklinace zájmen¹¹⁶ se objevovala na několika dalších místech i mimo vlastní nahrávání, ve všech případech si Lenka vybírá delší tvar (například *tobě* místo *ti*). Tvar *po dvou měsících* ukazuje na výběr vzoru hrad místo stroj, ruský protějšek mohl mít vliv, protože operuje s „e“ (месяцев).

Na přímé výpůjčky jsem narazila několikrát, opakovaně to bylo ruské *эмо*, jednou se mluveném projevu objevila ruská výslovnost slova člověk (человек). Nespisovná mluva se objevovala poměrně zřídka, pokud vezmeme v úvahu, že projev byl laděn spíše neformálně. Oproti tomu lze nalézt i jevy tendující k hyperkorektnosti (*s angličánami*). Pravděpodobně u všech mluvčích bude možné za problematický úsek považovat (ne)zvrtnost českých sloves, kde je možné v mnoha případech vysledovat vliv ruštiny, zároveň si však všimneme nedůslednosti některých chyb, spojení *se na to pamatuju a dobře pamatuju* jsou obě nestandardní, mluvčí však viditelně neupřednostňuje žádnou variantu. Častou chybou je rovněž užívání slov v jiném významu, někde ruština může použít pro slovo užitě a zároveň zamýšlený význam stejný tvar, jako v případě spojení *začínala sem s fotografie*. Dvakrát po sobě se vyskytlo nesprávné užití slova *muset* místo *moci/mít* (*musí studovat češi, proč musím v te ruské komunitě*¹¹⁷), ve výchozím jazyce mají totiž všechna tři slova velmi podobnou výslovnost; иметь (*muset*), уметь (*moci*), иметь (*mít*).

¹¹⁶ Nejen posesivních, ale i osobních.

¹¹⁷ Druhý případ je spíše odchylka stylistického rázu.

Vynechání pomocného slovesa jako transfer z prvního jazyka se překvapivě objevilo pouze jedenkrát (*autobus už plný*), posledním výraznějším systémovým problémem je problematika slovosledu, potažmo umístění příklonek; komplikace nastávají především v případě výskytu více příklonek za sebou (*protože to se stálo tak strašně rychle*).

Chyby v projevech Kristiny		
Typ chyby	Psané projevy	Mluvené projevy
Délka vokálů	ják, celkém, tmá, hledála, ochutnála	unávenej, s mäsém, dělali, smážili, nechála, nejhórši, vářit, brámbory, vódy, zarezervovanej, telefonu, pracovála, příšti, v bratislávě, utrátili, dráhou, houpáčky
Vokalizace prepozic	v využití	v firmě, v vídni
Měkká výslovnost konsonantů	-	leťenky (3x), nechať
y/i	-	Rydič
Výpůjčky z L1	-	móžno (3x), to není v samom tom prátru, sloje (3x), estoňa
Nespisovnost	-	žlutý, nádherný, maj, jinej, plnej, ktorej
Jmenný rod		#ten tramvaj
Slovesný vid	-	asi ti povidám to, jak sme jezdili, nespočítá peníze
Shoda/ a chybné jmenné tvary	zlepšit svoje kvalifikace, podrobnou informace, šla do centru města	na jinem konce brna, byla to mléko, míso s ledovou vodou, ti těstoviny, ti peníze, ti kolečky, když sem ještě byla domů, s moje kamarádkou, s tím mém blbým kufrem, v berlínu, cesta kufra, na tu stanicu, ulicu, nějakou asociace s ruštinou, tu ulice, za dva dnů, zaplatila sem za tom
Zvratné se/si	se dorázím na návštěvu	#musíme to učit, tomaš toho nevšiml, tomaš všiml že, sedl se, on tam už dostal do té práce, ředitel ještě tam taky nedostal, to všechno se začálo, jsem seznámila, ona se skončí, já sem strašně styděla, znovu sem tam někde ztratila
Tvoření slov	.	ochláznilo se, rozpoustla, bublit, plásty, oni stojeli
Chybné užití slov	-	#pivoňka, na olivkovem oleji, vstála ta omáčka, vstal omáčkou, plasty, travy, sme někam viděli
Osobní zájmena	abys ty to všechno uviděla	když ona byla horká ona tam nějak rozpoustla, oni tam sednou, a to bylo ráno a on no prostě toho nevšiml
Pomocné sloveso být	-	koupila mleté máso, mleté máso taky osmážili a dali tam, tam sypali nějaké travy, hledáli ten hotel ¹¹⁸
Vazby	-	k te době, sme jich nakrájeli, nechála sem to zůstat, to mám ráda vařim, musela sem jich odtud dostát, od autobusove nadraží, abych jezdila na tom prátru
Slovosled	-	taky sem tam jí dala, taky sme tam to dali, nevěděla to sem, mi se zlomil kufr u něho, já nemohla sem si koupit jízdenku

¹¹⁸ Vždy v 1. osobě.

Kristinin projev vypadá, co se týče chybovosti, jako nejvíce zasažený. Typicky jsou nesrovnalosti v délce vokálů, v naprosté většině případů dochází k jejich prodloužení, výrazná je snaha pokládat důraz na předposlední slabiku (*ochutnála, hledála, dělali, nechála, zarezervovanéj, houpačky*), v některých případech opakovaně u stejného slova (4x *bratisláva*). Nevokalizované předložky se objevují celkem třikrát, vždy šlo o problémy s prepozicí *v* (*v využití, v firmě, v vídni*). Zastoupena je opakovaná ruská měkká výslovnost souhlásek (*leťenky, nechati*) a také opačné tvrdé vyznění výrazu *rydič*.

Výpůjčkami z původního jazyka je jistě několikrát nalezené slovo *móžno*, jež se vyskytlo už i u Lenky, přímý přenos ruského slova využila Kristina tak, že místo českého *vrstvy* sáhla třikrát po ruském výrazu *слои*. Dalším přiblížením ruštině se zdá být výraz *estoňa* (srov. ruské *Эстония*), konstrukce *v tom samom prátru* se mohla také inspirovat prvním jazykem (srov. *v samotném domě - в том самом доме*).

Na špatném určení jmenného rodu nesporně má svůj podíl ruština, *tramvaj* je jedním ze slov, jež se rodově napříč jazyky liší.¹¹⁹ Kristina si však nejspíš je tohoto rozdílu vědoma, protože v testu gramatické správnosti (viz níže) zvolí správný rod, ale pokud věnuje pozornost obsahu sdělení místo jeho formy, přestává si na tyto odlišnosti dávat pozor. Nesrovnalosti v užívání slovesného vidu vykazovaly spíše taktiku většího užívání nedokonavých sloves (*asi ti povídám to, jak sme jezdili*), jež je obecně v ruštině mnohem využívanější než verba dokonavá. Některé chybné jmenné tvary jsou spíše následkem měkčení konsonantu v ukazovacích zájmenech (*ti těstoviny, ti peníze, ti kolečky*), chyba *v berlínu* vznikla možnou neznalostí pomocného mužského neživotného vzoru „les“, Kristina se přiklonila ke vzoru „hrad“.

Zvratné *se/si* je i u Kristiny častou chybou, v některých případech interferenční, objevuje se jak záměna nezvratného za zvratné sloveso (*to všechno se začálo, ona se skončí*), tak i opačný postup (*#moc toho nepamatuju*, v mluveném projevu ale narazíme také na správnou konstrukci *já si nepamátuju*), opakovaná je odchylka ve spojení *se slovesem všimnout si* (*tomaš toho nevšiml, tomaš všiml že, prostě toho nevšiml*). Vtipně působí v projevu Kristiny se opakující slovo *#pivoňka* ve významu *hospoda*.

Bezesporu je vlivem ruštiny nadužívání osobních zájmen ve funkci podmětu (*když ona byla horká ona tam nějak rozpoustla, oni tam sednou*) a absence pomocného slovesa být při tvoření minulého času (*mleté máso taky osmázili a dali tam, tam sypali nějaké travy, hledali ten hotel, já sem musela vrátet*). Záměnu *jich* za *je* ve spojení *sme jich nakrájeli a musela*

¹¹⁹ V ruštině maskulinum.

sem jich odtud dostát je možné vnímat v souvislosti s používáním их [ich] i v ruštině. Slovosledné chyby se také několikrát objevily, opět Kristina váhá především při lokaci příklonek (*taky sem tam jí dala, taky sme tam to dali, nevěděla to sem*).

Další možností, jak posoudit přesnost vyjádření mluvčích, je měření počtu chyb na 100 slov¹²⁰. Vybrala jsem několik náhodně vybraných a stejně dlouhých úseků mluvených projevů na vybrané téma, výsledná data jsou následující:

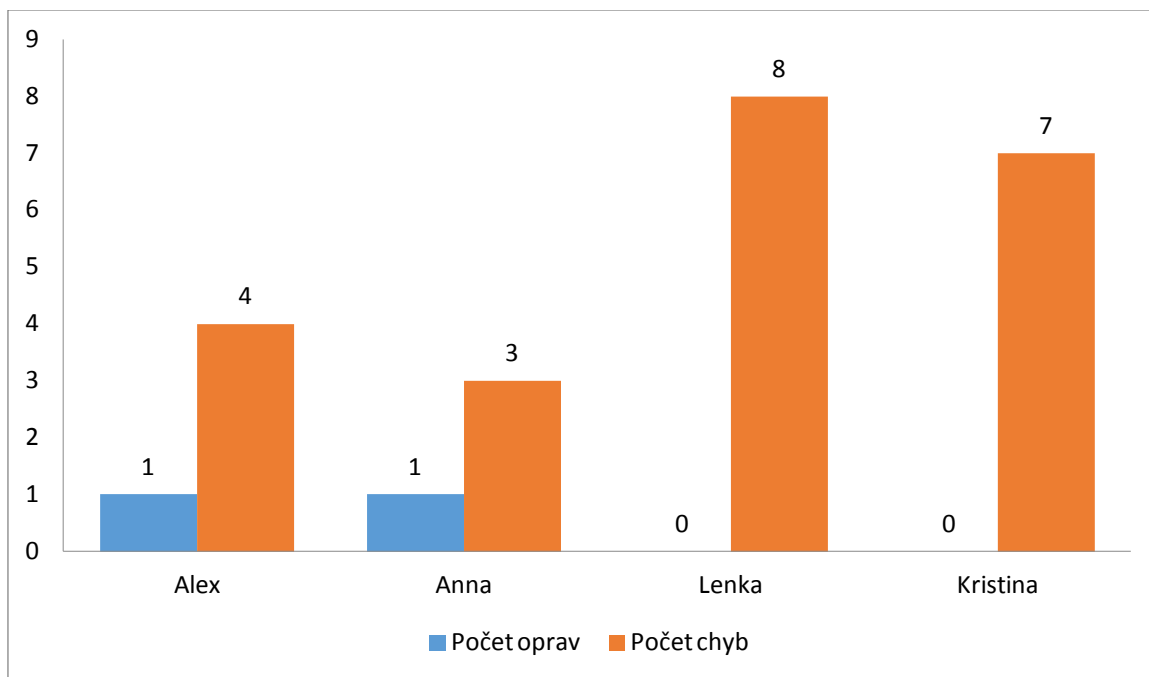
Mluvčí	1. úsek Počet chyb /100 slov	2. úsek Počet chyb /100 slov	3. úsek Počet chyb /100 slov	4. úsek Počet chyb /100 slov	5. úsek Počet chyb /100 slov	6. úsek Počet chyb /100 slov	Průměrný počet chyb na 100 slov
Alex	6	4	3	5	4	5	4,8
Anna	8	6	3	2	6	5	5
Lenka	8	1	8	4	7	5	5,5
Kristina	5	5	5	9	5	6	5,8

Překvapivé výsledky by se mohly zdát především u Lenky, u níž bychom mohli vzhledem k velké komplexnosti projevu očekávat také poměrně vysoké procento přesnosti. Horší plynulost také nahrávala předpokladu, že chybovost bude nižší. V jednotlivých měřeních se ale objevoval velmi rozdílný počet chyb, který potom negativně ovlivnil výsledek v průměru; nejméně měla ve sto slovech jednu chybu, což je hodnota, jíž žádný jiný mluvčí nedosáhl, nejvíce však dvakrát osm, což je téměř nejvyšší naměřená hodnota. Anna měla také kolísavější výsledky, data zbylých mluvčích byla poměrně vyrovnaná, Kristině jako mluvčí s nejkratší dobou pobytu byla naměřena nejvyšší chybovost.

Další technikou, kterou jsem uplatnila pro vyhodnocení, je počet oprav vlastního projevu vztažený k celkovému počtu chyb. V následujícím grafu zhodnocuji tuto proměnnou na projevu Čekání na autobus.¹²¹

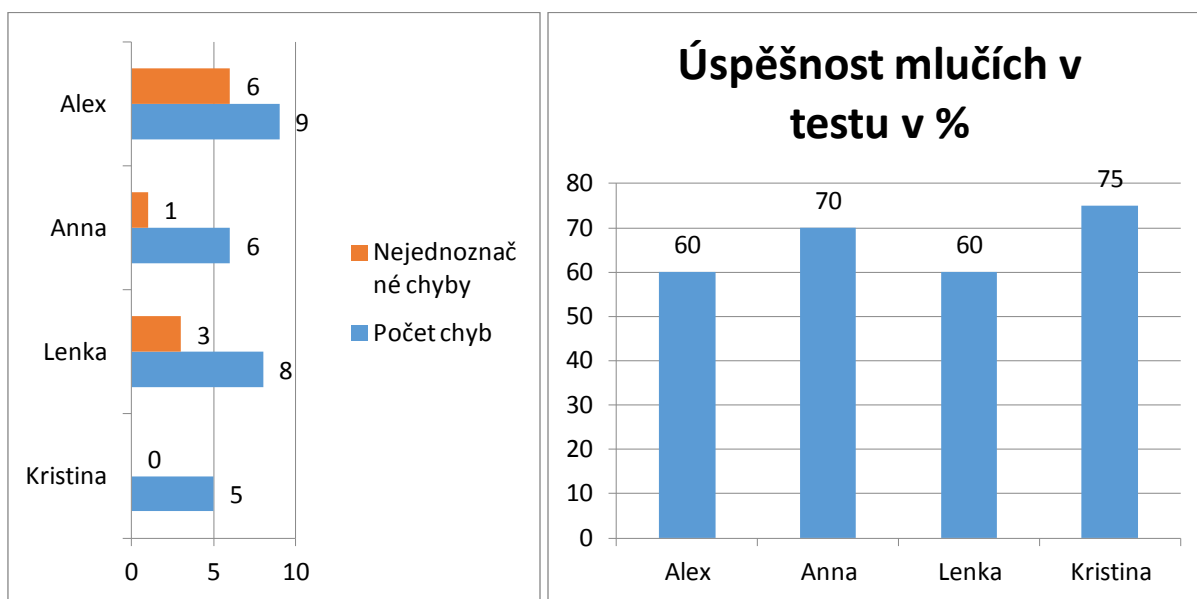
¹²⁰ Mezi chyby nezapočítávám potíže výslovnostního rázu, pokud nemění význam slova, a vzhledem k tomu, že data беру z neformálně laděných projevů, tak nepočítám ani s nespisovnými tvary.

¹²¹ Psané texty v tomto případě nemohu použít, jelikož někteří mluvčí je psali sami a není vyloučeno, že si je napsali „nanečisto“ a následně je přepsali již bez vlastních oprav.

Výsledky viditelné v grafu ukazují na to, že mluvčí ve spontánním nepřipraveném projevu příliš neopravují své výpovědi nebo chybné struktury, i když se domnívám, že by některé z nich při bližším posouzení bez časového omezení odhalili. Pokud bychom vztáhli data ke komplexnosti projevu, není tolik překvapivý například výsledek Anny, protože užívání menší – a předpokládejme, že automatizované – slovní zásoby také snižuje riziko chyby.

Předchozím měřením dat z mluvených projevů na vybraná témata jsme získali náhled na práci s přesností v cílovém jazyce při aplikování implicitní znalosti. Explicitní znalosti o češtině jsem se rozhodla otestovat na základě testů gramatické správnosti.

Nejvíce nejednoznačných chyb¹²² jsem očekávala od Alexe, vzhledem k jeho velmi rychlému tempu řeči, které se s ostatními mluvčími nedalo příliš srovnat. Vzhledem k jeho konstantně nižší soustředěnosti se objevil právě u něj i nejvyšší počet protiřečících si chyb. Podle nich usuzuji, že u Alexe neproběhl automatizační proces ani po tolika letech v ČR v oblasti pomocného slovesa být, dále je zde stále ještě velký vliv rozdílů ve zvratnosti obou jazyků (*Pamatuješ na moji kamarádku Janu?*), vokalizací předložek (*uvařit v vodě*) a v otázce slovosledu. Za chyby jednoznačné, tedy do jisté míry potvrzené, lze považovat problémy s rodem (*ten tramvaj*) a opět ne/zvratná slovesa (*pojď sednout; moc toho nepamatuju*). Mohu potvrdit, že tyto konstrukce Alex užívá i v běžné komunikaci velmi často.

Anně se v testu několikrát stalo, že výpověď vyhodnotila dobře za správnou/špatnou, ale chybovala v lokalizaci chyby nebo jejím vysvětlení, a to negativně ovlivnilo její výsledky v grafu.¹²³ Týká se to například věty *V půl jedenácté přijel opožděný tramvaj*, kterou mluvčí opravila na *V půl jedenáctý přijel opožděný tramvaj*. Výpověď číslo pět¹²⁴ Anna označila za nesprávnou, ale do komentáře napsala *nevím co, ale je tu něco špatně*. V Anniných testech jsem našla dvojznačnou chybu jen jednou, v ostatních nesprávných rozhodnutích šlo především o slovosled¹²⁵, kdy mluvčí opravovala i v češtině přijatelné věty, v jednom případě Anna opakuje Alexovu chybu (*moc toho nepamatuju*).

Lenka chybovala především ve větách sledujících slovosled a užívání zvratných sloves, tak jako předchozí účastníci výzkumu. Další nejednoznačnou chybou byla záměna vidu a oprava správné věty (*Lidé si raději kupují nové auto, než aby si šetřili peníze*). Jednoznačných chyb bylo poměrně dost – opět šlo o zvratnost (*skončil se, moc toho nepamatuju*), prepozice (*uvařit v vodě*), nadužívání osobních zájmen ve funkci podmětu a opravení bezchybné výpovědi *Nesmíš zapomenout, že zítra musíš na tu univerzitu* za *Nesmíš zapomenout, že zítra musíš na tu univerzitu*.

Kristina byla jediná, jež se vyvarovala jakýchkoliv nejednoznačných chyb a zároveň při označení výpovědi za chybnou vždy lokalizovala chybu správně a i její odůvodnění bylo v pořádku. Všech jejích 5 chyb se tedy potvrdilo v obou měřeních a vždy Kristina označila za správné věty, jež byly chybné. Nejfrekventovanější byl problém se *se* a *si* (*skončil se, moc toho nepamatuju*), záměnou vidu (*chtěla, abych jí to sliboval*), s přílišným množstvím

¹²² Za jednoznačnou chybu považuji výpověď, která v prvním měření byla mluvčím označena jednou z variant správně/špatně, v druhém kontrolním se ale toto označení neshodovalo.

¹²³ Obě tyto varianty jsem počítala za chybné, což se odrazilo na celkovém skóre Anny.

¹²⁴ *Program v divadle se skončil v jedenáct hodin večer.*

¹²⁵ Tyto nesprávnosti tvořily celých 50% chyb.

osobních zájmen (*ona mi říkala, že ona by chtěla byt v centru Bratislavy*) a také s nevokalizovanými předložkami (*uvařit v vodě*).

Mluvčí velmi často chybovali u stejných vět, proto zařazují i přehled o nejvíce chybových výpovědích:

4x Jsem ráda, že toho moc nepamatuju, byl to hrozný večer.¹²⁶

3x Program v divadle se skončil v jedenáct hodin večer.¹²⁷

3x Vajíčka musíte nechat uvařit v vodě a oloupat je.¹²⁸

3x Byl jsem nervózní, protože jsem čekal na výsledky dlouho.¹²⁹

První větu všichni mluvčí označili za správnou, druhou vnímaly jako bezchybnou Lenka s Kristinou, Alex ji opravil a Anna si myslela, že je gramaticky špatně, ale v komentáři uvedla, že nemůže identifikovat přesné místo výskytu chyby. Třetí výpověď byla opět považována za správnou Kristinou a Lenkou, Alex tuto otázkou ohodnotil nejednoznačně, výsledky obou měření se neshodovaly. Poslední významně chybová výpověď je správná, Anna ji považovala za chybnou a Lenka s Alexem projevili v obou měřeních nejednoznačná stanoviska.

Neméně zajímavé jsou také věty, u nichž nechyboval ani jeden mluvčí. Jsou celkem čtyři, a hned tři z nich se týkají slovosledu. Dvě byly původně nesprávné a všichni je opravili, jedna byla zadána jako bezchybná. Poslední bezchybnou položkou pro mluvčí byla *Já udělal večeri a šel spát*, již všichni mluvčí jako chybnou rozpoznali, i zde se ale objevily rozdíly; Alex s Annou ji transformovali na *Udělal jsem večeri a šel spát*, Lenka s Kristinou vytvořili větu *Udělal jsem večeri a šel jsem spát*, která je pro češtinu možná trochu typičtější, nicméně za správné jsem považovala obě varianty.

¹²⁶ Věta číslo třináct.

¹²⁷ Věta číslo pět.

¹²⁸ Věta číslo jedenáct.

¹²⁹ Věta číslo šestnáct.

4. ZÁVĚR

Na základě výzkumu se podařilo potvrdit hypotézu, že komplexnější projevy se obecně u účastníků výzkumu vyznačují ztrátou plynulosti, dobře byl tento vztah vidět především na údajích o počtu slabik za minutu. Naopak složitost projevů mluvčích se snižovala při položení důrazu na plynulost jazykového vyjádření. U všech zkoumaných mluvčích se potvrdilo, že při upřednostnění plynulosti vyjádření a současně při nemožnosti připravit si projev sahají po dobře zautomatizovaných a známých konstrukcích a naopak se vyhýbají složitějším strukturám, jako jsou například souvětí ve vztahu podřadnosti, nebo vyšší lexikální rozmanitost.

Pokud bychom shrnuli zastoupení dysfluenčních prvků v projevech mluvčích, řekla bych, že každý z nich řeší svoje problémy s plynulostí a plánováním projevu, popřípadě vybavováním si informací, jiným způsobem. Lenka s Honzou volí nejčastěji strategii opakování struktur, Alex si vybírá oblíbená vycpávková slova nebo parafrázuje pro něj obtížný úsek. Kristina se často uchyluje k hesitačním zvukům a Anna nezřídka mluvit zcela přestane a v jejím projevu se v problematických pasážích objevují i desetivteřinové pauzy.

Když data o počtu opakujících se slov z kapitoly o komplexnosti vyjádření vztáhneme k jazykové správnosti, nepotvrzuje se ve výsledcích myšlenka z úvodu práce, že komplexní projev bude současně i více přesný. Z dat naopak vyplynulo, že mluvčí s lexikálně rozmanitějším projevem¹³⁰ se spíše vystavují většímu riziku chybování, protože zdaleka ne všechna slova, jež v projevu použijí, jsou zcela zautomatizovaná. Snahou o složitost vyjádření se dle získaných výsledků tedy úměrně zvyšuje možnost chyby a naopak se snižuje počet případů, kdy mluvčí chybu zaregistruje a opraví ji. Nejvýrazněji se to projevilo u Lenčiných projevů při výzkumu počtu chyb na sto slov, kde její horší výsledky v plynulosti navíc posilovaly předpoklad nižší výsledné plynulosti.

Množství oprav chyb bylo u všech mluvčích poměrně nízké, což se může zdát překvapivé. Ověřování však probíhalo na prepisech orálních nahrávek, a ty byly ve všech případech realizovány jako nepřipravené spontánní projevy.

Mnoho proměnných se podařilo dobře vyhodnotit až po použití několika technik. Kromě vlivu typu projevu jsem v průběhu výzkumu několikrát řešila překážku v podobě různé délky jednotlivých projevů, problémy se objevovaly především u Anny, kde se nedařilo často najít celistvý kus její produkce v požadované délce, protože jí s projevem častěji než ostatním

¹³⁰ V rámci této práce především Lenka, pokud nebudeme brát ohled na délku projevu, pak do jisté míry také Anna.

„pomáhal“ výzkumník. Naopak Alex a Lenka neměli problém produkovat poměrně dlouhé repliky monologického charakteru bez výraznější asistence výzkumníka. Výsledky u úlohy Čekání na autobus také ukázaly na možný vliv času, který mluvčí věnovali přečtení textu.¹³¹

Dále jsem narazila na nespornou roli vzdělání mluvčích a prostředí, v němž se nejčastěji pohybují. Alex jako jediný nezná studium na vysoké škole, od maturity pracuje na různých pracovních pozicích. Anna, Lenka i Kristina mají buď ukončené, nebo v současnosti probíhající vysokoškolské vzdělání, tedy se častěji setkávají s psanými texty obecně a musí pracovat s komplexnějším, často přímo odborným jazykem plným opisného pasiva, kondenzačních tvarů a odborných výrazů (i lingvistických). Alexovi oproti tomu doteď stačila obecná čeština ve všech situacích.

Vliv délky projevu na plynulost se mi nepodařilo ze získaných dat spolehlivě potvrdit, protože jsem získala několik protichůdných závěrů. Podařilo se tendenci vysledovat v psaných textech Alexe, kde se s délkou snižuje současně i průměrná délka výpovědí. Avšak k poklesu počtu slabik za minutu s postupující délkou projevu nedošlo, přinejmenším ne u všech mluvčích, opakovaně pouze u Anny, v jednom projevu u Alexe a Kristiny, ve zbylých příkladech jejich produkce ale docházelo naopak k navyšování slabik. V závislosti na konkrétních charakteristikách jednotlivých mluvčích se tedy prosazuje buď ztráta plynulosti v čase, kdy mluvčím tzv. dochází slova, nebo naopak nárůst značící větší uvolnění při nahrávání a zbavování se nervozity.

Doba pobytu v Čechách nebo úroveň jazykové kompetence se rovněž neprokázaly jako ovlivňující proměnná pro kvalitu užívání jazyka. Svou míru pokročilosti v češtině ohodnotili ve vstupním dotazníku tři mluvčí jako pokročilou, Anna ji označila za středně pokročilou. Dle mých závěrů jsou mluvčí na podobném stupni zvládnutí jazyka, ale každý z nich upřednostňuje jinou kvalitu užívání češtiny: Alexovi jde o plynulý a přirozený projev, Kristinina čeština je s ohledem na nejkratší dobu strávenou v Čechách poměrně plynulá, navíc se snaží o rozmanitý jazyk¹³². Lenka dosahovala nejlepších výsledků v měřeních sledujících aspekt komplexnosti¹³³ a Anna se snažila za cenu nižší plynulosti i komplexnosti co nejméně chybovat, navíc podle mého subjektivního posouzení byla nejvíce ovlivněna nervozitou.

Údaje o počtu slabik za minutu docela odpovídají době, kterou zde mluvčí dosud strávili. Nejlépe dopadl dle očekávání rodilý mluvčí, dále Alex. Kristina sice žije v České republice nejkratší dobu, ale pokud jde o lexikální bohatství jejího projevu nebo plynulost, v některých

¹³¹ Alex čtyři minuty, Kristina minuta a půl, ostatní dvě a půl minuty.

¹³² Například užila největší škálu různých typů vedlejších vět.

¹³³ Tvzení se tolik netýká lexikální různorodosti, tu Lenka neměla na takové úrovni jako například Alex.

projevech předčila i déle zde pobývající mluvčí. Anna například použila v obou psaných projevech pouze dva typy podřadných souvětí, zatímco Kristina ukázala v tomto ohledu nejširší rozmanitost. Při posuzování projevů, v nichž si mluvčí sami vybírali nejvhodnější téma, se doba pobytu v Čechách do výsledků nepromítala, mluvčí si téma jistě volili podle toho, aby o něm dokázali sami co nejdéle mluvit a vyhnuli se oblastem, v nichž by mohli mít problémy.

Jako protipól k testování implicitní znalosti češtiny v úloze Čekání na autobus jsem si zvolila sadu vlastních testů gramatické správnosti, které se naopak zaměřily na explicitní znalosti cílového jazyka. Kromě tohoto cíle testy navíc vhodně doplnily předcházející chybovou analýzu a potvrdily systémovost chyb. Všem mluvčím totiž dělaly problém podobné věty, nejčastěji šlo o nesprávnou práci se zvratnými nebo nezvratnými slovesy, neprovedení vokalizace předložek a také se objevovala velmi často nejistota ve slovosledu. Některé věty se slovoslednými chybami se v testu naopak špatně neobjevily ani jednou, šlo nejspíš o dostatečně zafixované konstrukce.¹³⁴ Alex a Lenka dosáhli v gramatických testech po vyhodnocení obou variant 60% úspěšnosti, Anna 70%, což zčásti přisuzuji také primární snaze o nízkou chybovost. To koresponduje s její horší plynulostí a komplexností projevu, její znalost jazykových pravidel testovaná za dostatku času je poměrně vysoká. Kristina sice dosáhla ještě vyššího skóre, a to 75 % správných vět, ale Anna mohla být lepší, kdyby správně chybný úsek lokalizovala a následně chybu opravila. Dvakrát se totiž stalo, že v pořádku rozhodla pouze v bodě binární volby, zbylé kroky provedla neprávne nebo si s nimi nevěděla rady, což samozřejmě následně ovlivnilo její výsledky v testu.

¹³⁴ Například postavení příklonek ve vyjádření *Moc se mi líbí to nové auto* všichni mluvčí musí znát, používají ho často v přirozené komunikaci.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALCAR, M. et al. 1983. *Příručka ruského pravopisu*. Praha : SPN, 1983, 118 s.
- BALCAR, M. 1999. *Ruská gramatika v kostce*. Praha : LEDA, 1999, 128 s. ISBN 80-85927-56-X.
- BALKÓ, I; ZIMOVÁ, L. 2005. *O jazycích, zemích a kultuře našich spolužáků*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2005, 125 s. ISBN 80-7044-718-4.
- BAUER, J. et al. 1961. *Příruční mluvnice ruštiny. Díl I. – Hláskosloví a tvarosloví*. Praha : SPN, 1961, 532 s.
- BAUER, J. et al. 1967. *Příruční mluvnice ruštiny. Díl II. – Skladba*. Praha : SPN, 1979, 521 s.
- BENEŠ, E. et al. 1971. *Metodika cizích jazyků*. Praha : SPN 1971, 267 s.
- EDGE, J. 1989. *Mistakes and Correction*. London : Longman, 1989, 70 s. ISBN 0-582-74626-4.
- ELLIS, R.; BARKHUIZEN, G. 2005. *Analyzing Learner Language*. New York : Oxford University Press, 2005, 404 s. ISBN 978-0-19-431634-7.
- GASS, S. 2008. *Second Language Acquisition: an introductory course*. New York : Routledge, 2008, 623 s. ISBN 978-0-415-89495-1.
- GREPL, M. et al. 2003. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 799 s. ISBN 80-7106134-4.
- HALLIDAY, M. A. K. 2004. *The Language of Early Childhood*. Londýn : Continuum, 2004, 415 s. ISBN 978-08-264587-04.
- HALLIDAY, M. A. K. 1966. *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Londýn : Longman, 1966, 322 s.
- HINKEL, E. (ed.). 2011. *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Volume II. New York : Routledge, 2011, 998 s. ISBN 978-0-415-99872-7.
- HRDLIČKA, M. 2002. *Cizí jazyk čeština*. Praha : ISV, 2002, 150 s. ISBN 80-85866-98-6.
- CHOMSKY, N. 1959. *A review of B. F. Skinner's Verbal Behavior* [online]. 1959 [cit. 2015-01-27]. Dostupný z WWW: <http://www.comp.dit.ie/dgordon/courses/ilt/areviewofbfskinnerverbalbehavior1959.pdf>

CHOMSKY, N. 2006. *The architecture of Language*. New Delhi : Oxford University Press, 2006, 89 s. ISBN 978-0-19-56-84-46-9.

CHOMSKY, N. 1978. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. Hague : Mouton & Co, 1978, 95 s. ISBN 90-279-3122-4.

KOLLMANNOVÁ, L. 2003. *Jak porozumět cizí řeči*. Voznice : LEDA, 2003, 158 s. ISBN 80-7335-015-7.

KRASHEN, S. D. 1982. *Principles and Practise in Second Language Acquisition*. [online]. 1982 [cit. 2015-01-27]. Dostupný z WWW: http://www.sdkrashen.com/content/books/principles_and_practice.pdf

KRASHEN, S. D. 1981. *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. Oxford : Pergamon Press, 1981, 151 s. ISBN 0-08-025338-5.

KRASHEN, S. D.; TERRELL, T. D. 1983. *The natural Approach: language acquisition in the classroom*. New York : Pergamon Press, 1983, 191 s. ISBN 0-88084-005-7.

LADO, R. 1966. *Linguistic Across Cultures: applied linguistic for language teachers*. Michigan : University of Michigan Press, 1966, 141 s.

MACKEY, A.; GASS, S. 2012. *Research Methods in Second Language Acquisition: a practical guide*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2012, 326 s. ISBN 978-1-4443-3427-2.

NEKOLOVÁ, Věra. 2007. *Ruština nejen pro samouky*. Voznice : LEDA, 2007, 535 s. ISBN 978-80-7335-112-0.

ROBINETT, B. W.; SCHACHTER, J. (ed.). 1991. *Second Language Learning: contrastive analysis, error analysis and related aspects*. Michigan : The University of Michigan, 1991, 478 s. ISBN 0-472-08033-4.

ROMAŠEVSKÁ, K. 2012. *Teorie mezijazyka a její význam pro výuku druhého jazyka*. In *Čeština doma a ve světě*. 1, 2012, s. 62-74.

SAVILLE-TROIKE, M. 2006. *Introducing second language acquisition*. New York : Cambridge University Press, 2006, 206 s. ISBN 978-0-521-79086-4.

SELINGER, H. W.; SHOHAMY, E. 1989. *Second Language Research Methods*. New York : Oxford University Press, 1989, 270 s. ISBN 0-19-437067-4.

SELINKER, L. 1972 *Interlanguage*. In International Review of Applied Linguistic in Language Teaching. 10 (3), 1972, s. 209.

SCHWARZOVÁ, M. 2009. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha : Dauphin, 2009, 203 s. ISBN 978-80-7272-155-9.

SKEHAN, P. 2003. *Review article: Task-based instruction*. [online] In Language Teaching. 36 2003, s. 1-14. [cit. 2015-01-25]. Dostupný z WWW: <http://faculty.ksu.edu.sa/yousif/3422/Taskbased%20instruction,%20Skehan,%202003.pdf>

ŠEBESTA, K. 2012. *Čeština – cílový jazyk a korpusy*. Liberec : TUL, 2012, 166 s. ISBN 978-80-7372-848-9.

TOMASELLO, M. 2003. *Constructing a Language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge : Harvard University Press, 2003, 388 s. ISBN 0-674-01764-1.

TOMASELLO, M. 2000. *Culture and cognitive development*. In Current Directions in Psychological Science. Vol 9 (2), 2000, s. 37-40.